

**ՆՈՐԱՀԱՅՑ ԷՁԵՐ ԴԱՎԻԹ ՔՈՐԱՅՐԵՑՈՒ
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

Բանալի բառեր՝ Դավիթ Քորայրեցի, սուրբգրային մեկնություններ, պատճառ, լուծմունք, հայրաբանական, դավանաբանական, քրիստոսաբանական, Աստվածաշնչի ներածություն, եկեղեցու պատմություն, եկեղեցաբանություն, եկեղեցական աթոռներ, գրոց գյուտ, թարգմանչաց գործունեություն:

Շատ չեն ժԲ-ԺԳ դդ. նշանավոր մատենագրի, «մեծիմաստ եւ կորովաբան վարդապետի»՝ Դավիթ Քորայրեցու մատենագրական վաստակին նվիրված ուսումնասիրությունները¹: Իրանց սակավության գլխավոր պատճառը նրա ժառանգության ոչ լիակատար կամ թերի հաշվառված լինելն է: Յարդ հայտնի փաստական նյութի հիմամբ արձանագրված է, որ Դավիթ Քորայրեցին հեղինակ է սուրբգրային մեկնությունների (Մեկնութիւն Յոբայ, Մեկնութիւն Եսայեայ), հայրաբանական, որոնք միջնադարում հայտնի էին «Պատճառք» և «Լուծմունք» անունով (Պատճառք եւ լուծմունք Գրիգորի Աստուածաբանի, Գրիգորի Նիւսացւոյ, Բարսղի Կեսարացւոյ, Փիլոնի Եբրայեցւոյ, Դիոնիսիոսի Արիսպագացւոյ, Դավթի Անյաղթի գրոց), եկեղեցաբանական («Պատճառ Նաւակատեաց եկեղեցւոյ», «Յաղագս խորհրդոյ եկեղեցւոյ, որ զկնի Պենդակոստէին կատարէին...ի Դաւթայ շարագրեալ»), խրատական («Ի բանն Մաղաքիայ», «Թեւադրութիւն յԱւետարանն Մատթէի՝ ի պէտս ատենաբանութեան Դավթի վարդապետի»), դավանաբանական («Յաղագս պատառման Զատկին») և այլբանութիւն երկերի: Յարդ հրատարակված և արժևորված են միայն Բարսեղ Կեսարացու, Գրիգոր

¹ Տե՛ս Աբ. Զամինեան, Հայ գրականութեան պատմութիւն, Ա մասն, Նոր-Նախիջեան, 1914, էջ 175, Ն. Վրդ. Ալիքեան, Մատենագրական հետազոտութիւններ, Ա, Վիեննա, 1922, 48-68, Լ. Մելիսեք-Բեկ, Վարդապետք հայոց հիւսիսային կողմանց և նրանց ինքնութիւնը. Հայ-վրացական հարաբերություններ (պատմագրական հետազոտության փորձ), վրացերենից թարգմանեց Հրաչ Բայրամյանը, Ս. Էջմիածին, 2016, էջ 195-198, Ն. Եպս. Պողարեան, Հայ գրողներ, Երուսաղէմ, 1971, էջ 365-367, Պ. Մուրադեան, «Դավիթ Քորայրեցի և նրա «Պատճառները», «Գանձաստ» Աստուածաբանական հանդէս, Ե, 1994, էջ 158-168, Հ. Քյոսեյան, Ներածություն հայ եկեղեցական մատենագրության, Երևան, 2018, էջ 425-426:

Աստվածաբանի և Գրիգոր Նյուսացու գրոց պատճառները², Գրիգոր Աստվածաբանի «Ի Յայտնութիւն Տեանն» ճառի լուծմունքը³: Մյուս երկերը տակավին անտիպ են:

Դավիթ Քոբայրեցու անտիպ ժառանգություն մաս են կազմում նաև այստեղ չհիշատակված «Պատճառ Դաւիթ փիլիսոփայի ի սուրբ Խաչն ներբողեանի» (որ նույն Դավիթ Անհաղթի «Բարձրացուցեքի» բացատրությունն է), «Խնդիր իմաստնոց ի Դավթա ծերունոյ Սակս շարադասութեան կարգաց եկեղեցւոյ եւ բարեպաշտ աւանդութեանց նախն[եաց] մերոց առաջնորդաց, եթէ ո զի՞նչ հոգոյն իմաստիւք յարդարեաց, եւ զայլոց յարինեալսն բերին ի Հայս», «Ի բանն մարգարէական, որ ի Մաղաքիա», «Դավթայ շարագրեալ յաղագս խորհրդեան եկեղեցւոյ, որ զկնի Պենտեկոստէին», «Թելագրութիւն յԱւետարանն Մատթէի ի պէտս ատենաբանութեան Դավթի վարդապետի» երկերը: Առաջինի մասին հպանցիկ հիշատակված է Հաղբատի Զառնի քարայրից դուրս բերված ձեռագիր նշխարների մեջ⁴: Մինչդեռ երկրորդ միավորի վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ չենք գտնում մի ակնարկ իսկ: Եթե Բարձրացուցեքի պատճառը հստակորեն կապված է Դավիթ Քոբայրեցու անվանը, ապա երկրորդ միավորի դեպքում Քոբայրեցու հեղինակության գլխավոր երաշխիքը խորագրի «Դավթայ ծերունոյ» հավաստումն է: «Ծերունի» բնորոշումը կարող է նշանակել կամ հառաջացած տարիք, կամ, արժեքների, միջնադարում ընդունված, սանդղակի համաձայն, իմաստուն: Չբացառելով թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը՝ ավելի հակված ենք երկը վերագրելու տարիների փորձառություն ունեցող տարեց հեղինակին, որի այդ հանգամանքը թելագրել է, որ իմաստուններն ակնածանքով դիմեն նրան՝ ստանալու իրենց հետաքրքրող հարցերի պատասխանը: Դատելով բովանդակությունից՝ «Խնդիր իմաստնոց ի Դավթայ ծերունոյ սակս շարադասութեան կարգաց եկեղեցոյ...» երկն ունի ժանրային բազմաբնույթ նկարագիր. նրանում փոխներհյուսված են Աստվածաշնչի մեկնությունն ու ներածությունը, եկեղեցու պատմությունն ու եկեղեցաբանությունը:

Այսպես, հոգևոր կեցություն գոյաբանական հիմքը համարելով հավատը՝ Դավիթը նկատում է, թե այդ հիմքը պետք է զորանա կրոնական գիտելիքով և

² Տե՛ս «Դաւթայ վարդապետի Պատճառ Պահոց գրոցն՝ ի Բարսէ կարգելոցն՝ ասացեալ ի հմտութիւն վարժողաց», աշխտ. Կ. Մուրադեանի, ներածութ. Պ. Մուրադեանի, «Գանձասար». Աստուածաբանական հանդէս, Ե, 1994, էջ 169-201: «Պատճառ Գրիգորի Նիսացոյ», աշխտ. Կ. Մուրադեանի, ներածութ. Պ. Մուրադեանի, «Շողակաթ». Եկեղեցական, մշակութային, բանասիրական հանդէս, 1995, Ստամպուլ, 1995, էջ 137-155:

³ «Սակս պիտոյից համառատ հաւառումն ի Դաւթայ», աշխտ. Ա. Օհանջանյանի, էջմիածին, 2016, Թ., էջ 71-94:

⁴ Գիտ. ավ. ֆնն. Աղանեսնց, «Հնից-նորից (հնախօսական ուղեւորութիւն)», Լումայ, 1900, Ա, էջ 252-254, Ն. վրդ. Ակիմեան, նշվ. աշխտ, էջ 81-82 տե՛ս Պ. Մուրադեան, «Դաւիթ Քոբայրեցիին եւ նրա «Պատճառները»», էջ 163 (թիւ 14):

այդ գիտելիքի կենսագործումով: Կրոնական գիտելիքի մատակարարումը պետք է կատարվի մարդկային, նյութեղեն մտածումներին պատվաստելով հոգևորը, այն լիարելով «հոգեւորականաւքն իմաստիւք»: Եթե հավատն ու կրոնը վերից վար հանգչող շնորհներ են, ապա երրորդը կրոնական հրահանգը վարից վեր ուղղորդված մարդկային աշխատություն է: Բոլոր շնորհները չեն, որ մեկտեղված են մի մարդու մեջ. Աստված մեկին արժանի է համարում գետեղարանը դառնալ մի շնորհի, մյուսին՝ մեկ այլ շնորհի (մեկին բժշկելու, մյուսին՝ կառավարելու, երրորդին՝ նեղյալներին ձեռք մեկնելու կամ ճգնելու և այլն): Աստվածային շնորհաբաշխությունը նախ եղավ Վերնատան մեջ՝ Ս. Հոգու յոթնարփի շնորհների՝ առաքյալների վրա հանգչումով: Աստվածաբանական այս հիմնադրույթը Դավիթը խարսխում է Ս. Գրոց բարձր հեղինակության վրա՝ պատշաճ համարելով այս նպատակի համար դիմել Եսայու մարգարեությանն ու Պողոս առաքյալի թղթերին, որոնց բովանդակությունը հարմար է «ի նիւթ շինուածոյ եկեղեցւոյ»:

Մարգարեի «Հոգի իմաստութեան եւ հանճարոյ» խոսքը նա նշանակն է համարում եկեղեցու վարդապետության, իսկ «Հոգի խորհրդոյ եւ զաւրութեան» (Ես. ԺԱ 2) արտահայտությունը՝ մարգարեական ակնարկ ապագայի վերաբերյալ, երբ այդ գործությամբ տոգորվեցին Մովսեսը, Եղիան և առաքյալները, «Հոգի գիտութեան եւ աստուածայաշտութեան»-ը ցույց է տալիս մեկ Աստծո գոյություն գիտակցությունը և այլն: Հինկտակարանյան հոգիաբանությունը փոխարինելու է գալիս նորկտակարանյանը, որը, սակայն, ըստ էության, համերաշխ է հնին: Այդ է ցույց տալիս պողոսյան «Ումեմն ի Հոգւոյն տուեալ է բան իմաստութեան» (Ա Կորնթ. ԺԲ 8) արտահայտությունը. այդ իմաստությունը վեր է մարդկային իմաստությունից, որովհետև «յԱստուծոյն շնորհեցաւ մեզ»: Գիտության և հավատի, որպես երկու արժեքային համակարգերի, մեջ անհամեմատ բարձր է հավատի նշանակությունը: Այս փաստելու նպատակով հեղինակը վկայակոչում է Աստվածաշնչի տարբեր դրվագները: Հավատքի հոգին է այն երաշխիքը, որով մեկին տրվում է «աջողութիւն զաւրութեանց», մյուսին՝ «ընտրութիւն ոգւոց», երրորդին՝ «թարգմանութիւնք լեզուաց»: Այս զանազան շնորհները բխում են նույն Հոգուց, և մարմին հագնում եկեղեցով:

Որպես աստվածաշնչական հայտնության շարունակություն Դավիթ վարդապետն այնուհետև հիշատակում է Ազգային եկեղեցու փառավոր անցյալի մի շարք դրվագները, ս. Գրիգոր Լուսավորչի «աստուածաաքանչ» սխրանքները, «զոր ստուգագրութիւն պատմութեան ունի», այսինքն՝ Ազաթանգեղոսի պատմությունը: Այստեղ ակնարկվում է նաև նրա «հոգէզարդ» Վարդապետությունը, որ ներդաշն է Ավետարանին, նրա, հիրավի, առաքելական ընթացքը, «սրբոյն Ղեւոնդեոսէ՝ ունողէ զաթոռ սրբոյն Թէոփիլոսի՝ աշակերտի մեծին Թաղ[է]ոսի»

ձեռնադրվելը: Կեսարիայի «առաքելաշնորհ» Ղևոնդիոս «կաթողիկոսէն» ձեռնադրվելը հիմք է տալիս «առաքելական գաթոռակալութիւն» վերապահել այդ «հոյակապ քաղաքին», շնայած այն բանին, որ ուրիշներ չորս ավետարանիչներին են վերապահում չորս աթոռների «առաջնապէսն գահակալութիւն»: Այս մտտեցումը Դավիթը հիմնավորում և արդարացնում է տերունական պատվիրանով, եթե՝ «Գնացէք աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէք յանուն Հաւր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ»: Տվյալ պատվիրանով Տերը «սրբեաց զնոսս եւ կացոյց կաթողիկոսս տիեզերաց, եւ հասարակաբար պատուէր ետ նոցա»: Ըստ այսմ վարչական իրավասություն ունեն ոչ միայն Անտիոքում, Ալեքսանդրիայում, Հռոմում ու Եփեսոսում հաստատված աթոռները, այլև բոլոր տասնմեկ առաքյալների «գահակալութիւնս աթոռոց»: Բանն այն է, որ աթոռների հաստատումը նախորդում է Ավետարանների գրությանը, որովհետև, ինչպես նկատում է հեղինակը, Հակոբոս Տեառնեղբոր աթոռն, օրինակ, եղել է նախքան Մատթեոսի Ավետարանը. այն գրվել է Երուսաղեմում տեղի հրեա հավատացյալների խնդրանքով, մինչդեռ Մատթեոս ավետարանիչը համարվում է Անտիոքի աթոռի գահակալը: Այսպես է պարագան նաև Եփեսոսի աթոռի. Տիմոթեոսը գլուխ էր կարգված այդ, ինչպես նաև՝ «յէ (7) քաղաքաց եկեղեցեացն Ասիացոց», մինչդեռ Յովհաննու Ավետարանը շարադրվել է դրանից հետո: Այս փաստերը ցույց են տալիս, որ Դավիթ «ձերունին» քաջատեղյակ է եկեղեցու, եկեղեցական աթոռների ու վիճակների կազմավորման վաղ շրջանի պատմությանը: Նա, ինչպես երևում է, իր ձեռքի տակ է ունեցել Եվսեբիոս Կեսարացու, Ագաթանգեղոսի, Կորյունի, Մովսես Խորենացու պատմագրական երկերը: Հռիփսիմյանց կույսերի և Գրիգոր Լուսավորչի վերաբերյալ փաստերի շարադրանքը կատարված է Ագաթանգեղոսի Պատմության հիման վրա: Խոսելով Թադեոս առաքյալի ավետարանական գործունեության մասին՝ գրում է, թե նա «առաքեցաւ առ Աբգար արքայ Միջագետաց եւ Հայոց, որպէս եւ խնդրեաց նա նախընծա հաւատովքն իւրովք, եւ եկեալ բժշկեաց զնա եւ զԱբգրիա գլխաւոր տանն նորա ի պատագրոսն ախտէ...»: Այս դրվագը քաղված է Խորենացու Պատմության Երկրորդ գրքի ԼԳ բաժնից⁵: Սակայն տվյալ երկում բերված են նաև այնպիսի փաստեր, որոնք անձանոթ են այլուստ. ասվում է, թե Թադեոս առաքյալի նահատակութունից առաջ նա հասցնում է ձեռնադրել «գլխաւորս եկեղեցեացն Միջագետաց եւ Գամրաց յաշակերտացն իւրոց, յորոց մի էր Թէոփիլոսն՝ կարգեալ ի նմանէ ի Գամրական գաւառի, ի Կեսարիա Կապադովկացոց, ուստի յետ ՄԿԶ (266) ամի ձեռնադրի սուրբ Լուսաւորիչն Հայաստանեայցս Գրիգորիոսն ի նմին քաղաքի»:

⁵ Տե՛ս Մատենագիրք Հայոց (= ՄՀ), հտ. Բ, էջ 1900 [10]:

Աշխատության մեջ լսելի է եկեղեցական աթոռների վարչական առաջնայնության վերաբերյալ վեճերի հեռավոր արձագանքը: Հեղինակը նկատում է, թե Կեսարիայի եկեղեցական թեմի աթոռակալի կողմից Գրիգոր Լուսավորչի ձեռնարկության պարագան խնդիր չի առաջացրել Անտիոքում, Եփեսոսում, Հռոմում կամ Ալեքսանդրիայում, «քանզի գլխավորք ամենիքեան էին, որք ի Փրկչէն առաքեցան եւ ոչք ի նոցունց եւս ձեռնադրեցան եւ առաջնորդք եկեղեցւոյ կարգեցան...»:

Դավիթը չի զլանում հիշատակել հայոց անցյալի պանծալի էջերը, գրոց գյուտը, թարգմանչաց գործունեությունը, Աստվածաշնչի, ծիսական մատյանների թարգմանությունը: Այստեղ տրված է «Մաշդոց» ծիսամատյանի «գիր ցուցական» անվանումը: Հեղինակը ս. Մեսրոպի անունից է բխեցնում ծիսամատյանի «Մաշդոց» անվանումը, որովհետև «ի նմանէ հաւաքեցաւ գիւտ գանձարանիս այսմիկ, պահեստ յաւերժական եւ կանոն առաքելական հաւատոց եւ կրանից»: Հենվելով Կորյունի «Վարք Մաշտոցի» հայտնի դրվագի վրա՝ գրոց գյուտը նա նմանեցնում է Մովսես նախամարգարեի բերած աստվածագիծ տասնաբանյա պատվիրաններին: Բայց եթե սրանք արձանագրված էին քարե տախտակների վրա, ապա Մաշտոցի գյուտը եղավ «ի միտսն տեսլեամբ երազոյ տպաւորեալ թաթ տեսանել աշոյ ձեռին գծելով ի վերայ վիմի, որոյ եւ հանգամանքն տպաւորեալ եղեւ ի սրտին գործարանի»⁶:

Մասնավոր անդրադարձ է արվում նաև Սահակ Պարթևի գործունեությանը: Նրա նկարագրին աստվածաշնչյան բարձր ոգեկանություն ընծայելու նպատակով նա համեմատվում է Հովհաննես Մկրտչի հետ: Սա պայմանավորված է նրանով, որ ս. Սահակի հայրապետության առաջին տարվա նավասարդ ամսին կատարվել է Հովհաննես Մկրտչի գլխատման հիշատակը: Ինչպես սա էր քահանայապետի որդի, քահանա և ձեռնադրող Քրիստոսի, այնպես էլ Հայոց հայրապետն էր քահանայական տոհմի շառավիղ, քահանայապետ և Քրիստոսի մարմնի՝ եկեղեցու ու եկեղեցականների ձեռնադրող: Գրիգոր Լուսավորչի հաստատած եկեղեցական կարգը վերանորոգվում է Սահակ Պարթևի ջանքերով: Աչքի առջև ունենալով Օրհնութենաբեր ցուցակի տվյալները՝ Դավիթը նկատում է. «Իսկ զոր այժմ ունի Հայաստանեայցս եկեղեցի՝ աւրհնել քահանայս եւ պաշտանեայս՝ արարեալ է նորին սրբոյն Սահակա յառաջնում ամի իւրոյ քահանայութեան...: Իսկ զկարգս թաղման քահանայից եւ զաշխարհականաց եւս արարեալ

⁶ «Եւ տեսանէ ոչ ի քուն երազ եւ ոչ յարթութեան տեսիլ, այլ ի սրտին գործարանի՝ երևութաբար հոգւոյն աչաց՝ քաթ ձեռին աջոյ, գրելով ի վերայ վիմի. զի որպէս ի ձեռն վերջ զծին ունէր քաւտն, եւ ոչ միայն երևութացաւ, այլ եւ հանգամանք ամենայնիցն՝ որպէս ամենայն ինչ ի միտս նորս հաւաքեցաւ...». «Ի յիշատակ պատմութեան վարուց երանելոյ սուրբ վարդապետին Մեսրոպայ զոր ասացեալ է նորին աշակերտի Կորեան» (Տաւնականեան տարբերակ). տե՛ս ՄՀ, հտ. Ա, էջ 265 [24]:

է սորա ի Վաղարշապատ քաղաքի, ի վկայարանի սրբոցն Հռիփսիմեանց, յետ ճժ (110) ամի սրբոյն Գրիգորի, քանզի մինչեւ ցայն վայր հնովն վարէին կարգաւք...»⁷:

Հրապարակվող մյուս՝ «Յաղագս խորհրդեան եկեղեցոյ, որ զկնի Պենտեկոստէին կատարէին...»՝ երկն ունի գերազանցապես եկեղեցաբանական բնույթ: Աստուածաբան հեղինակը եկեղեցու նավակատայաց տոնակատարութեան մեջ տեսնում և զատորոշում է երկու իմաստային դաշտ՝ «պատեհական» և «խորհրդական»: Եթե սրանցից առաջինը հաստատու է ենթադրում է տոնակատարութեան, համաձայն եկեղեցաքաղաքական իրավիճակի, ինչը թելադրված է եկեղեցու շինութեան, ինչպես նաև՝ նրա, իբրև վարչական կառույցի կարևորման անհրաժեշտութեամբ, ապա երկրորդը գերազանցապես պայմանավորված է աստվածաշնչական ակունքներով: Դավիթը առաջին՝ իրավիճակային բացատրութեան բնորոշ օրինակ է համարում Անանիա վարդապետի՝ Վաղարշապատի եկեղեցիների կառուցման առիթով շարադրված ներբողը⁸: Մինչդեռ բացատրութեան երկրորդ եղանակն ակնհայտորեն կապված է եկեղեցու նավակատիքի առավել խորքային՝ հոգևոր բովանդակութեան հետ: Այս դիտանկյունից ճառի հեղինակը պատահական չի համարում, որ նավակատայաց տոնը սահմանված է տերունական տոները եզրափակող Պենտեկոստեի՝ Հոգեգալստյան տոնից հետո դառնալով նախորդող տոների գլուխը: Ինչպես Աստուծո տուն և տաճար հանդիսացող եկեղեցու մարմինն ու գլուխը Քրիստոսն է, այնպես էլ, ըստ առաքյալի, մարդն անդամն է այդ մարմնի՝ եկեղեցու⁹: Ըստ այսմ «Քրիստոս = եկեղեցի = մարդ» խորհրդաբանական նույնացման հիման վրա հեղինակը կատարում է հետևություն. «Եւ զի նաւակատիս անուանի զնորոգութիւն բնութեանս մերոյ, ականարկէ եւ բաւանդակ իսկ տիեզերաց տուն եւ տաճար Աստուծոյ լինել եւ անուանիլ, յորժամ զհնութիւն ապականութեան ի բաց մերկացաք եւ նորով պատմուճանանա՝ Քրիստոսիւ, ըստ առաքելոյ զգեստավորել յաւազանէն եղաք նո-

⁷ «Իսկ զՔահանայաւարէնսն սրբոյն Սահակայ է գործեալ՝ յետ ԻԱ (21) ամի արեւայիսկոպոսութեան (այլ օր.՝ Հայրապետութեան) իւրոյ, եւ ի Քահանայաթաղն այլ՝ յաւել եւթն ւաւտարան, նոյնպէս եւ զԱշխարհաթաղն ի Բաղաբնուաշտի (այլ օր.՝ յԱրարատ գաւառի եւ Վաղարշապատ Բաղաբի) ի վկայարանս սրբոց Հռիփսիմեանց, զի յետ սրբոյն Գրիգորի ճժԱ (110) ամ մինչեւ ցայն վայր հնովն վարէին»։ տե՛ս **Բ. Գ. Զարբանալեան, Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց, Վենետիկ, 1889, էջ 247, Ն. Արք. Պողարեան, Ծիսագիրտութիւն, Նիւ Եորք, 1990, էջ 94 [5]:**

⁸ Քննական բնագիրը տե՛ս **Հ. Քյոսեյան, Աստվածաբանական բնագրեր, Ուսումնասիրութիւններ, Ա. Անանիա Սանահեցի, Ս. Էջմիածին, 2000, էջ 117-156:**

⁹ «Այլ դուք մարմինք Քրիստոսի էք եւ անդամք յանդամոց նորայ»։ Ա. Կորնթ. ԺԲ 27:

րոգապէս¹⁰ շնորհի արժանաւորեալք որդեգրութիւն նորոգութեամբ Հոգւոյն կենաց, եւ ըստ այսմիկ նորոգման համաժողով քաւարանի մեր տաւնս կատարեմք նաւակատեաց»: Այսու, եկեղեցու նավակատայց տոնը մարդու հոգևոր նորոգութեան, Աստծո պատկերն ու նմանութիւնը վերստանալու տոնն է, որով խորհրդաբանորեն արդշունավորվում է տերունական տոների շարքը:

Հեղինակը տալիս է նաև եկեղեցու «կաթողիկէ» անվան հոգևոր ստուգաբանութիւնը. եկեղեցին այդպես է կոչվում, քանզի «որոց ընդ ծագս տիեզերաց լեզուք են ազգաց յինքն գումարեալ ընդգրկէ զհաւատոցն որդիս, որով բազմածին լինի եւ յերկրի ի վերա մանկանց հարազատաց»: Սրանով հաստատագրվում է, թե եկեղեցին, նույն ընդհանրական հավատով պայմանավորված, հոգևոր գետեղարանն է բոլոր քրիստոնյաների: Եկեղեցու այս հանգամանքը սերտորեն աղերսված է նրա գոյաբանական ընկալման հետ. այս է պատճառը, որ հեղինակն ընդգծում է նրա վերերկրային կարևորութիւնը՝ Դիոնիսիոս Արիսպագացու հետևողութեամբ նրա նվիրապետական կառույցը հայելացումը համարելով երկնային քահանաապետութեան, քանզի եկեղեցու սպասավորները հրեշտակաց ստորին դասերի նմանողութեամբ ակնկալում են, որպեսզի «յաստուածայնոցն կարգաց ընկալցին զսուրբ կենացն կցորդութիւն», որով նրանք որդեգրում են «պայծառագարդ հայեցողութիւն յաստուածայնոցն գերակատար մաքրութիւն»:

Իբրև իմաստային մի նոր շերտ հեղինակը մատնացուց է անում եկեղեցու նավակատայց տոնի մեջ բնակվող «դավանական» պահը: Տոնը հայոց մեջ հաստատագրված է Գրիգոր Լուսավորչի տնօրինութեամբ, ինչը ազգային բովանդակութիւն է հաղորդում նրան, քանզի տերունական տոներին հաջորդող այս տոնն ընդունված է բացառապես հայ իրականութեան մեջ ի նշանավորումն հեթանոսական մեհյաններից ձերբազատվելու, որով եկեղեցու նավակատիքը «ազգի բաւական է լինել խրատարան եւ ամէնաժողով բարէկենդանութեամբ խմբարան»:

Ներկայացվող մյուս՝ «Թելադրութիւն յԱւետարանի ըստ Մատթէոս[ի] ի պէտս ատենաբանութեան Դավթի վարդապետի»՝ ճառն ունի վախճանաբանական բնույթ: «Ատենաբանութիւն» բառը կարող է ենթադրել, որ այն նախատեսված է եղել հրապարակային ընթերցման համար: Ճառս ոչ այլ ինչ է, քան Մտթ. ԻԳ 27-36 տեղիի մեկնութիւնը: Պարզ համեմատութիւնն իսկ ցուց է տալիս, որ խնդրո առարկա ճառի վարդապետական դրույթները հիմնված են Մատթեոսի Ավետարանի տվյալ տեղիի՝ ս. Հովհան Ոսկեբերանի մեկնութեան

¹⁰ Ակնարկում է պողոսյան թղթերի հետևյալ տեղիները. «Այլ զգեցառոմ զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս» (Հռոմ. ԺԳ 14), «Եւ որպէս զգեցաք պատկեր հողեղինին, զգեցցոմ եւ պատկեր երկնաւորին» (Ս. Կորնթ. ԺԵ 49), «Զի պարտ է ապականութեանս այսմիկ զգեմոյ զանապականութիւն, եւ մանկանացուիս այսմիկ՝ զգեմոյ զանմահութիւն»։ Ս. Կորնթ. ԺԵ 53:

(Ճառ 77գ–78ա) վրա: Այդ են փաստում մասամբ բառացի, մասամբ իմաստա-
յին համապատասխանությունները¹¹: Համադրենք գերազանցապես բառացի
համապատասխանությունն մասնացուցող հատվածները.

<p>Εἶτα λέγει θαύματα φοβερά. Τίνα δέ ἐστὶ τὰ θαύματα; <i>Εὐθέως μετὰ τὴν θλιῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων</i>, φησὶν, <i>ὁ ἥλιος σκοτισ- θήσεται</i>. Θλιῖψιν ποίων λέγει ἡμερῶν; Τοῦ ἀντιχρίστου καὶ τῶν ψευδοπρο- φητῶν. Θλιῖψις γὰρ τότε ἔσται μεγάλη, το- σοῦτων ὄντων τῶν ἀπατώντων. Ἀλλ' οὐκ ἐκτείνεται εἰς χρόνου μῆκος. Εἰ γὰρ ὁ Ἰουδαϊκὸς πόλεμος διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐκολοβώθη, πολλῶ μᾶλλον οὗτος ὁ πειρασμὸς συσταλήσεται διὰ τοὺς αὐτοὺς τούτους. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, μετὰ τὴν θλιῖψιν, ἀλλ', <i>Εὐθέως μετὰ τὴν θλιῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκο- τισθήσεται</i>. PG, t. 58, 697.</p>	<p>Ա Յեա այնորիկ եւ ասէ զայլ դի- պուածս եւ զպատահմունս ժամա- նակին վերջնոց վաղվաղակի յետ նեղութեան ատուցն այնոցիկ, զոր «նեղութիւն» ասիցէ զՆեդիւնն, զսուտ ֆրիստոսացն: Քանզի մեծ իսկ է նեղութիւնն, յոր- ժամ այնչափ խաբիբայք ի վերս յառնիցեն, այլ ոչ երկարի ժամա- նակն: Զի թէ հրէական պատերազմն ոչ ընդերկարեաց, որչա՞փ եւս առա- ւել այն պատերազմն, եւ յաւել «զվաղվաղակին» (Մտք. ԻԴ 29), զի միանգամայն իսկ լինի, մինչ սուտ մարգարէն եւ սուտ ֆրիստոսն տագնապիցեն փոյթ ընդ փոյթ, եւ ինքն եկեացէ: Եւ ոչ սակաւ ամբոխն ունիցի յայնժամ զտիեզերս, յետ որոյ եւ այս իսկ լինիցի, զի «արե- գակն խաւարեացի եւ լուսին մի՛ տայցէ զոյս իւր»:</p>
<p><i>Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ</i>. τουτέστιν, ὁ σταυρὸς, τοῦ ἡλίου φαιδρότερος ὢν· εἶγε ἐκεῖνος μὲν σκοτιῶνται καὶ κρύπτεται, οὗτος δὲ φαίνεται· οὐκ ἂν φανείς, εἰ μὴ πολλῶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων φαιδρότε- ρος ἦν. Τίνος δὲ ἔνεκεν τὸ σημεῖον φαίνεται; Ὡστε ἐκ περιουσίας πολλῆς</p>	<p>Բ «Եւ ասպա երեւեացի նշան Որդոյ մարդոյ» (Մտք. ԻԴ 30), այսինքն՝ խաչն լուսոյ գերապայծառ քան զա- րեգակն, քանզի սա ծածկի եւ նա ծագէ, եւ եթէ ոչ այնպէս՝ ոչ կարէր քան զնայ պայծառ երեւել: Եւ վասն է՞ր արդեամբ այն նշան երեւի. զի</p>

¹¹ Ոսկերեանի Մեկնության 77-րդ հատի հայերեն բարգմանությունն այսօր անհայտ է, իսկ 78-
րդ հատից մեզ են հասել լոկ առանձին հատվածները նրա ք, գ, դ, ե ենթամասերի հայերեն
բարգմանությունների. տե՛ս *Յաւեռարանագիրն Մատթէոս, Վենետիկ, 1826*, զիբ Գ, էջ 73-75:

<p>ἐπιστομισθῆναι τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀνασχυντίαν. Καὶ γὰρ δικαίωμα μέγιστον ἔχων τὸν σταυρὸν, οὕτω παραγίνεται εἰς ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον ὁ Χριστὸς, οὐχὶ τὰ τραύματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον τὸν ἐπονειδιστον δεικνύς. PG, 58, pp. 698.</p>	<p>առաւել պապանձեսցի լրբութիւն հրէիցն: Նսւել իրաւունս իսկ մեծ զիսան ընդ ինճեան առեալ բերէ յառեան Քրիստոս, զի գայ ոչ միայն այն զվէրսն ցուցանել, այլ եւ զմահս նախատանաց:</p>
<p>Ἐπειδὴ δὲ καὶ σταυροῦ ἀνέμνησε, προσέθηκεν ὅτι Ὅψονται τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον, οὐκέτι ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Μὴ γὰρ ἐπειδὴ τὸν σταυρὸν ἤκουσας, φησὶ, νομίσης πάλιν σκυθρωπὸν εἶναι τι μετὰ γὰρ δυνάμεως ἤξει καὶ δόξης πολλῆς. Φέρει δὲ αὐτὸν, ἵνα αὐτοκατάκριτος αὐτὸν γένηται ἡ ἁμαρτία· ὥσπερ ἂν εἶ τις λίθω πληγείς, αὐτὸν ἐπιδείξειε τὸν λίθον, ἢ τὰ ἰμάτια ἡμαγμένα. PG, t. 58, 698.</p>	<p>Գ Եւ զի յուշ արար մերձակայ եւ զայս ղնէ. «Տեսցեն զՈրդի մարդոյ եկեալ» ոչ ի վերայ խաչի, այլ՝ ընդ ամպս երկնից՝ ոչ անարգութեամբ եւ նուսստ կերպարանաւ, այլ՝ զաւրութեամբ եւ փառաւ բազմաւ (ԻԴՅՅ): Վասն որոյ մի՛ զիսաչէ լուսա՝ տրտմականս ինչ կարծիցես, քանզի փառաւ հրաշարեաւ եւ զաւրութեամբ բերէ ընդ իւր, զի ինճնապարտ մեղքն լինիցի, եւ պարտատրքն անձամբ անձանց տայցեն զվնիոն դատապարտութեան, եւ որպէս քարի ոք կտաւիմատեալ զքարն եւ զհանդերձն քարաւեալ յարեան ընդ իւր բերիցէ, այսպէս եւ նա զիսան եւ զնշան շարշարանացն՝ ի մարմին իւր, զի մի՛ անողորմ եւ անիրաւ դատաստանն կարծիցի:</p>
<p>Αμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν ταῦτα πάντα γένηται. Ταῦτα πάντα, ποῖα; εἰπέ μοι. Τὰ τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ τῶν πολέμων, τὰ τῶν λιμῶν, τὰ τῶν λοιμῶν, τὰ τῶν σεισμῶν, τὰ τῶν ψευδοχρίστων, τὰ τῶν ψευδοπροφητῶν, τὸ πανταχοῦ σπαρῆναι τὸ Εὐαγγέλιον... τὰ ἄλλα πάντα, ἅπερ εἰρήκαμεν μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας</p>	<p>Գ «Եւ ոչ անցցէ ազգս այս ամենայն երկիցի» (Մտք. ԻԴՅ 34-35). Ո՞ր «ամենայն». Երուսաղէմի վիշտքն, պատերազմունքն, սովն եւ սպանութիւնքն, սուտ քրիստոսքն եւ մարգարէիցն նորա խաբէութիւնքն եւ ընդ բնաստարածանիւն Աւետարանիւն, եւ այլն ամենայն, զոր սասց Տէր յառաջ քան զգալուստ նորա լինել</p>

συμβησόμενα. Πῶς οὖν, φησὶν, εἶπεν, ἡ γενεὰ αὕτη; Οὐ περὶ τῆς τότε λέγων, ἀλλὰ περὶ τῆς τῶν πιστῶν. Οἶδε γὰρ γενεὰν οὐκ ἀπὸ χρόνων χαρακτηρίζειν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τρόπου θρησκείας καὶ πολιτείας· ὡς ὅταν λέγη· *Αὕτη ἡ γενεὰ ζητούντων τὸν Κύριον...*

τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δηλοῖ λέγων, ὅτι πάντως ἐκβήσεται ταῦτα πάντα, καὶ μενεῖ ἡ γενεὰ τῶν πιστῶν, οὐδενὶ τῶν εἰρημένων διακοπτομένη. Ἀλλὰ καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἀπολεῖται, καὶ τὸ πλεόν τῶν Ἰουδαίων ἀφανισθήσεται, ταύτης δὲ οὐδὲν περιέσται, οὐ λιμός, οὐ λοιμός, οὐ σεισμός, οὐχ αἱ τῶν πολέμων ταραχαί, οὐ ψευδόχριστοι, οὐ ψευδοπροφήται, οὐκ ἀπατεῶνες, οὐχ οἱ παραδιδόντες, οὐχ οἱ σκανδαλίζοντες, οὐχ οἱ ψευδάδελφοί, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς τοιοῦτος πειρασμός.

Εἶτα καὶ μᾶλλον αὐτοὺς εἰς πίστιν ἐνάγων, φησὶν· *Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται...* τουτέστι, τὰ πεπηγότα ταῦτα καὶ ἀκίνητα εὐκολώτερον ἀφανισθῆναι, ἢ τῶν λόγων τῶν ἐμῶν τι διαπεσεῖν.

PG, t. 58, 701-702.

[...]ազգ ոչ գոր ի ժամանակին լինել ասաց, այլ զհաւատացելոց եւ զԲրիստոսակրանից, քանզի գիտէ ազգ ոչ միայն ի ժամանակէ, այլ եւ ի կրանից եւ յառաքինութեանց դրոշմել, ըստ այնմ, թէ՛ «Այս ազգ է, որ խնդրէ զՏէր» (Սղմ. ԻԳ 6)...

Եւ մինչ այս ամենայն ի գրուի ելանիցեն, կայ եւ մնայ ազգ հաւատացելոց, բայց միայն Երուսաղէմ կորնչի գայնու ժամանակաւ, եւ հրեայքն սպառիցին: Իսկ հաւատացելոցն շինի ինչ զամագիւտ. ո՛չ սով եւ ո՛չ սուր, ո՛չ պատերազմաց վհարմունմ, ո՛չ սուտ Բրիստոսն եւ ո՛չ մարգարէքն նորին: Վասն որոյ ոչ անցցէ ազգս այս հաւատացելոց, եթէ ոչ եկեցցէ աւետիսն խոստացեալ: Իսկ հաւանեալքն Որդոյն կորստեան, զանհրաժեշտն ընկալցին տանջանս:

Եւ զի հաւանեցին այսմիկ ճշմարտաբանութեան, ի վերս ածէ եւ ասէ, թէ՛ «Երկինմ եւ երկիր անցցեն» (ԻԳ 35), որպէս զի ասիցէ, թէ հաստերոցդ եւ անշարժիցդ դիրին է եղձանել քան իմոց բանիցս յերկիր անկանել...:

Համադրված հատվածների հայերեն թարգմանություններն անկասկած ունեն աղբյուրագիտական նշանակություն: Նրանք թանկագին նշխարներն են Ե դարում հայերեն թարգմանված Ոսկեբերանի այդ կարևոր երկի:

Ինչպես ասվեց, Քրոսեյեցու ճառում շոշափված են վախճանաբանական հարցեր: Այս նպատակին հետամուտ հեղինակը մասնավոր քննություն է ենթարկել Մտթ. ԻԳ 27-36 տեղին: Վախճանաբանական դիտումներն առավել լայնորեն

լուսաբանելու նպատակով նա դիմում է բացատրություն խորհրդապալաբանական եղանակին: Հետևելով ավանդույթյան աստվածաբանությունը՝ Քոբայրեցին նկատում է, որ Սուրբ Հոգով լցված մարգարեների և առաքյալների խոսքը՝ եկեղեցու վարդապետները, մաքուր կենդանիների օրինակով, «որոճում», այն է՝ մանրամասնելով բացատրում են և ամբարում հավատացյալների մտքի որովայնում: Մարգարեների և առաքյալների առկավոր և խորհրդական խոսքը, ինչպես նաև՝ «այս համառատ պատմություն տէրունեան Աւետարանին» նրանք մեկնում են՝ կիրառելով տարաբնույթ եղանակներ, որոնք նմանեցվում են խայտաբղետ հյուսվածքի: Առաջնորդվելով եկեղեցու վարդապետների բացատրությունով՝ աստվածաբան հեղինակը համեմատում է Տիրոջ առաջին և երկրորդ գալուստը: Թե՛ առաջին և թե՛ երկրորդ գալուստն ունի փրկագործական նպատակ: Ավետարանական նշված տեղիի մեկնություն համար իբրև նախադրություն, նա կանգ է առնում երկրորդ գալուստյան առիթով առաքյալի «Ամպովք յափշտակիմք եւ ընդ նմա լինիմք միշտ» (Ա. Թեսաղ. Դ 16) խոսքի լուսաբանություն վրա:

Բացի ավանդական մեկնությունից՝ հեղինակն առաջադրում է ևս մեկը, համաձայն որի Տիրոջ երկրորդ գալուստյան ժամանակ նրան ընդառաջ են գնալու նախ արդարները, քանզի նրանց հոգիներն իրենց սրատեսությամբ մյուս թռչուններին գերազանցող արծիվների նման առաջինն են տեսնելու Տիրոջը և ընդառաջ են գնալու նրան: Արդարների հոգիները արծիվների նմանությամբ օդը ճեղքելով հասնելու են դրախտ, ուր Ադամը մահ ժառանգեց, մինչդեռ նրանք ժառանգելու են հավիտենական կյանք: Ակնարկելով սուրբ հաղորդության խորհուրդը՝ հեղինակը նկատում է, որ արծիվների նմանվող արդարների հոգիները սավառնելու են դեպ Տիրոջ մարմինն՝ այն ճաշակելու նպատակով: Միջնադարում կենցաղավարող մեկ այլ մեկնություն համաձայն, արդարների հոգիները արագաթռիչ արծիվների նման կանխելով այլոց, հասնելով վերցնելու են իրենց իսկ «լծակից» մարմինները: Մեկնաբանվող ավետարանական տեղիի վարդապետական կիզակետը սակայն աշխարհի վախճանի վերաբերյալ աշակերտների հարցումին ի պատասխան Քրիստոսի խոսքն է. «Վասն աւուրն այնորիկ եւ ժամու ոչ ոք գիտէ. ո՛չ հրեշտակք երկնից, եւ ո՛չ Որդի, բայց՝ միայն Հայր» (ԻԴ 36):

Աչքի առջև ունենալով Ոսկեբերանի բացատրությունը՝ ճառագիր հեղինակը նկատում է, թե այս պատասխանն ամենեւեկին չի ենթադրում Աստծո Որդու անգիտություն, այլ հետապնդում է հոգեբնախոսական և մասամբ մանկավարժական նպատակ. «զի մի՛ վհատիցիմք ի կենաց սակաւութեամբն կամ ծուլայցեմք երկարութեամբն, այլ սգաստութեամբ միշտ սպասիցեմք նմայ»: Եվ քանի որ Քրիստոս Աստծո Որդի և Աստված լինելով «կամաւ անգիտանայ» վախճանի օրվա մասին, ուստի այսօրինակ «անտեղյակությունը» հետևանք է Քրիստոսի տնօրինության, «քանզի գիտէր իբրև զԱստուած եւ անգիտանայ իբրև մարդ»: Աստվածաբան հեղինակն ավելի առաջ գնալով քրիստոսաբանական շեշտ է

դնում իր բացատրության մեջ. ի շարս մարդկային այլ տկարությունների («անանգոսնեղեացն կրից») Քրիստոս որդեգրել էր նաև մարդուն բնորոշ անգիտությունը, որով նա լինելով մեր գլուխը, իսկ մենք՝ նրա մարմինը «այսորիկ աղագալ զմերն իւր համարի անգիտութիւն»։ Սա բացատրվում է մարդկանց մեջ տարածված այն պարզ սովորություններ, երբ նա, ում ուղղված է հարցը, խուսափելով պատասխանից, վկայակոչում է իր անտեղյակությունը։ Այս օրինակով ընդգծվում է Քրիստոսի լիակատար մարդեղության իրականությունն իբրև տնօրինական փաստ։

Հաջորդ՝ «Ի բանն մարգարէական, որ ի Մաղաքիա»՝ ճառն ըստ էության բացատրությունն է Մաղաքիայի մարգարետության Ա 6-ի։ Այն ունի քրիստոսաբանական բովանդակություն։ Ճառիս առաջին մասում ներկայացվում է Հայր Աստծո հետ Որդի Աստծո բնութենական նույնությունն ու Որդու փառակից լինելը Հորը, մինչդեռ երկրորդ մասում՝ Քրիստոսի ծառայական կերպարը, որով շեշտվում է նրա մարդեղությունը։

* * *

Ճառերը հրատարակվում են, ըստ հետևյալ ձեռագրերի.

1. «Խնդիր իմաստնոց ի Դավթայ ծերունոյ սակս շարադասութեան կարգաց եկեղեցոյ եւ բարեպաշտ աւանդութեանց նախնականացն մերոց առաջնորդաց, թէ ո՞ր զինչ Հոգոյն իմաստիւք յարդարեաց, եւ զայլոց յարինեալսն բերին ի Հայս» – ՄՄ 836, ժողովածու։ ԺԴ դար։ Գրիչ՝ Գրիգոր (1ա-16բ)։ Թերթ 268։ Նյութ թուղթ։ Մեծություն՝ 12, 7 × 9։ Գրություն՝ միասյուն։ Գիր՝ բոլորգիր (տարբեր)։ Տող՝ 15-17։ Բնագիր՝ թ. 189ա-206 ա¹²։

2. «Յաղագս խորհրդեան եկեղեցոյ, որ զկնի Պենտեկոստէին կատարէին, կատարեն եկեղեցիք Հայաստանեաց ի Դավթայ շարագրեալ զաւանդս իմաստիցն» – ա. Վնտկ. 21, Տոնապատճառ։ ԺԴ դար։ Թերթ 552։ Նյութ թուղթ։ Մեծություն՝ 17 × 25։ Գրություն՝ երկսյուն։ Գիր՝ բոլորգիր։ Տող՝ 36։ Բնագիր՝ թ. 372ա-374բ¹³։ բ. ՄՄ 2020, Տոնապատճառ։ ԺԴ դար։ Թերթ 456։ Նյութ թուղթ։ Մեծություն՝ 17 × 11. 5։ Գրություն՝ միասյուն։ Գիր՝ բոլորգիր։ Տող՝ : Բնագիր՝ 294բ-301ա¹⁴։

3. «Թելադրութիւն յԱւետարանի ըստ Մատթէոս[ի] ի պէտս ատենաբանու-

¹² Նկարագրությունն ըստ՝ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան Մատենադարանի, հտ. Գ, կազմեց Ս. Եգանեան, խմբ. Փ. Անթաբեանի, Յ. Քէօսէանի, Ա. Ղազարոսեանի, Տ. Շահէ քհնյ. Հայրապետեանի, Երևան, 2007, էջ 926-930։

¹³ Նկարագրությունն ըստ՝ Բ. Ս. Վրդ. Ճեմնեմեան, Մայր ցուցակ Վենետիկի Մխիթարեան մատենադարանի հայերէն ձեռագրաց, հտ. Է, Վենետիկ, 1996, էջ 27- 46։

¹⁴ Նկարագրությունն ըստ՝ Մայր ցուցակ Մաշտոցի անուան Մատենադարանի հայերէն ձեռագրաց, հտ. Զ, կազմեցին է. Յարութիւնեան, Շահէ քհնյ. Հայրապետեան, Յ. Քէօսէան, խմբ. Գ. Տէր-Վարդանեան, Երևան, 2012, էջ 1063-1074։

թեան Դավթի վարդապետի» – Վնտկ. 5, ժողովածու: 1218 թ.: Թերթ 424: Նյութ թուղթ բամբակյա: Մեծություն՝ 25 × 35: Գրություն՝ երկայուն: Գիր՝ երկաթագիր, խառն բոլորգրով: Տող՝ 27: Բնագիր՝ 407-408¹⁵:

4. «Ի բանն մարգարէական, որ ի Մաղաքիա...» – Վնտկ. 741, ժողովածու: Ժժ դար: Բնագիր՝ թ. 54ա-55բ:

Բնագրերը հրապարակում ենք՝ պահպանելով ձեռագրերի ուղղագրությունը:

ԲՆԱԳՐԵՐ

// (189ա) ԽՆԴԻՐ ԻՄԱՍՏՆՈՅ Ի ԴԱԻԹԱՅ ԾԵՐՈՒՆՈՅ ՍԱԿՍ ՇԱՐԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՅ ԵՒ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԱԻԱՆԴՈՒԹԵԱՆՅ ՆԱԽՆԱԿԱՆԱՅՆ ՄԵՐՈՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՅ, ԵԹԷ Ո՞ ԶԻՆՉ ՀՈԳՈՅՆ ԻՄԱՍՏԻՔ ՅԱՐԴԱՐԵԱՅ, ԵՒ ԶԱՅԼՈՅ ՅԱԻՐԻՆԵԱԼՍՆ ԲԵՐԻՆ Ի ՀԱՅՍ¹⁶

Առաջին է ամենայն առաջնութեան բարեպաշտ աւանան հաւատոյ, զոր ունի հանրականաբար առաւելաշէն եկեղեցի քաղաքէլոյ Աւետարանին կենաց ի ծագս տիեզերաց, յորս ծովացաւ աստուածապարգևն իմաստութիւն և աստուածածանաւորութիւն յամենայարդարն Աստուծոյ ի միտս և ի խորհուրդս հաւատով զարդարութիւն ստացողաց: Զկնի որոյ կրանմ և հրահանգ վարժից// (189բ) առաջնութեան, որով պաշտեմք զԱստուած ահիւ և դողութեամբ ի տան նորա, որ է եկեղեցի սուրբ, յորում դասակարգեալ են առաւելաւանդ և աւետարանահրամ¹⁷ զանազանմունք յառաջնորդս և յուսուցիչս և յայլ ևս շնորհացն Աստուծոյ մատակարարս: Որպէս և ուսուցանէ աստուածընկալն Պօղոս. «Զորս եղ Աստուած յեկեղեցոջ նախ առաւելալն են» (Ա. Կորնթ. ԺԲ 28), որ ասաց Քրիստոս՝ զնալ աշակերտել զհեթանոսս, և շնորհս տալ մկրտութեամբ աւագանին, ապա մարգարէս՝ նախագիտակս ապագաիցն, երրորդ՝ զվարդապետս, զի զհոգևոր արէնսն առաջինս ընդ հոգեգարդ Աւետարանին// (190ա) զուգաբանեցեն և զմարդկեղէն միտս լսողացն հոգևորս յարդարեցեն հոգևորականաւմ իմաստիւք: Եւ սոքա երեքեանն կատարեալ են և առաջինք: Իսկ երրորդս լի աշխատութեամբ, քանզի այլքն առաջինք և յի գկնի պարգև են շնորհացն Աստուծոյ, թեպէտ և զարժանիսն ընտրէ ընդունարանս շնորհին, Աստուած, որ տա զշնորհսն, զորոց և

¹⁵ Նկարագրությունն ըստ՝ հ. Ս. վրդ. ՃԵՆՃԵՄԵԱՆ, Մալր ցուցակ Վենետիկի Մխիթարեան մատենագարանի հայերէն ձեռագրաց, հտ. է, էջ 2-15:

¹⁶ Աղբյուր՝ ՄՄ 836, քք. 189ա-206ա:

¹⁷ Զիք նիճ:

աս է իսկ ապաշնորհս բժշկութեան ախտից և զարուրթիւնս առ ի պատժել զյանդգունսն, աւգնութիւնս որոց ի նեղութեանս իցեն, վարիչս, այսինքն՝ ուղղիչս ի վարս աւգտակարս աղաւթից և այլոց ևս ժուժկալութեանց // (190բ) ազգս լեզուաց, զոր առաջին ընկալան շնորհս առաւելաւն ի վերնատանն յԷջս Հոգոյն Սրբոյ ի նոսա, գնոյն և բաշխեցին ի հաւատոցն որդիս: Թարգմանութիւնս լեզուաց այս յաղթատուր և առաւել շնորհի վիճակէ քան որ ի լեզուան իսաւին, և մանաւանդ աւգ[տ]ակար ինքեանց և մերձակաիցն իւրեանց (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԲ 28): Այսոքիկ յինն թիս բաւանդակեալ, ըստ իննեակ դասուց երկնայնոցն քահանայապետութեանց կարգեցան յեկեղեցոջ Աստուծոյ: Ընդ այսոսիկ և երթնարփի շնորհք Հոգոյն Սրբոյ վերագրեալք յեսայեայ և ի Պաղոսէ զանազանաբար պատրաստեցան ի // (191ա) նիւթ շինուածոյ եկեղեցոյ «Հոգի իմաստութեան և հաննարոյ» (Եւ. ԺԱ 2), որ է նշանակ վարդապետութեան՝ իսաւել և յայտ ածել հաննարով Հոգոյն Աստուծոյ զիմաստութիւն ծածուկ խորհրդոյ տնարիներայն Բանի:

Եւ «Հոգի, ասէ, խորհրդոյ և զարուրթեան»: Այսոքիկ մարգարէութեան խորհրդածութիւնք ապագաիցն և պարզեմ սմանչելի զարուրթեանց, զորս ընկալան նախ Մովսէս և Հեղիաս և ապա՝ դասք առաւելոցն:

«Հոգի գիտութեան և աստուածպաշտութեան». ծանաւք և վերայհասու եղեաք միոյն Աստուծոյ, եթէ նա միայն է Աստուած ամենայն յամենայնի, և շիք այլ ոք բաց ի միոյն (Բ Օր. Դ 35), և «մի // (191բ) Տէր Յիսուս Քրիստոս, որով ամենայն, և մեք նովա» (Ա. Կորնթ. Ը 6), և մի Սուրբ Հոգի Աստուծոյ լցուցիչ զամենայն: Այսոքիկ և սոյնպիսեաց հմտացաք ի գիտութեան Հոգոյն Սրբոյ շնորհաւք, որով պաշտեմք զԱստուած ըստ հանոյից նորա:

«Եւ լցցէ զնա Հոգի երկիւղի Տեառն». և սոյն ինքն, է(7)-որդ այս թիւ աւարտ և գլովս է ուղղակի և անխտոր պաշտելոյն զՏէր անիւ և դողութեամբ, ըստ պատուիրանին՝ «ՉՏէր Աստուած քո միայն պաշտեսցես և ի նմանէ միայն երկիցես» (Բ Օր. Ը 12), և «Ծառայեցէք Տեառն երկեւղի և յայնմանէ երկնչիցիք» (Մով. Բ 11), որ կարաւղն է յետ աստեացս պատժել զանցուցեալսն: Իսկ առաւելականն էաթիւ զանազանմունք շնորհաց համաձայնակի գոն սոցին, զի «նումն // (192ա) ի Հոգոյն տուեալ է բան իմաստութեան» (Ա. Կորնթ. ԺԲ 8)՝ իմաստուն մտաւ վերահասու լինել իմաստութեանն Աստուծոյ, որպէս Յովսէփ և Դանիէլ, զի կարծեցեալ կախարդասարացն և քաղէիցն յաղթաւք եղեն տեպեանց յայտնութեամբք և նշմարտութեամբք: Եւ Պօղոս զիմաստութիւն իւր ասէր ի խորհրդեանն Քրիստոսի լինել, զոր և ընդ կատարեալսն իսաւելով ասէր. «Իմաստուն էի և իւելաւ կալա զձեզ», (Բ Կորնթ ԺԲ 16), և «Խաւախմք ոչ մարդկեղէն իմաստութիւն և զաշխարհիս, այլ զոր յԱստուծոյն շնորհեցաւ մեզ» (Ա. Կորնթ. Բ 13). այս է՝ «իմաստութեան և հաննարոյ»՝ ըստ մարգարէին:

«Եւ այլում բան գիտութեան»՝ հաւաստի վերահասու լինել նշմարիտն // (192բ) բարոյ, իբրու ի Տեառնէ՛ զայս գիտութիւն ընկալեալ, եթէ միայն մին իսկապէս բարի է Աստուած (հմմտ. Դուկ. ԺԸ 19), և հանաչել Տէր զՅիսուս Քրիստոս, և զգաւրութիւն յարութեան նորա, և զհաղորդութիւն շարշարանաց նորա, որով հասցոյ՛ ի պատիւ փառաց նորա, և զի ծանեա՛մ զԱստուած, զի նա նախ ծանեալ զմեզ, և զայս գիտութիւն սուրբ շնորհեաց մեզ, զի ծանիցոյ՛մ զայն, որ յԱստուծոյն շնորհեցաւ մեզ անվրէյ գիտութիւն: Այս և սոյնպիսիքս են ստուգապէս «բան գիտութեան»:

Իսկ միւսումն հաւատք նովին հոգւով: Մեծ է սա և սկիզբն ամենայն իմաստից և գիտութեան, որպէս և թուէ զմասունս սորա մեծն Պօղոս // (193ա). Ի սկզբանէ և յաւիտեանս ժամանակաց մինչև յանկէտն յաւիտեան, զի նախ հաւատամք Աստուծոյ՝ յանէութենէ ի գոյ զամենայն ածեալ եղանութեամբ, և յանտեսակէ տեսակացեալս և զարդարսն ամենեսեան հաւատով արդարացեալս զՀաբէլ և զԵնովք, զՆոյ և զԱբրահամ, զՍառա և զԻսահակ, զՅակոբ և զՅովսէփ, զարիմակ ելից ժողովրդեանն, յարինս գառանցն և յանցս ծովուն, զպարգևական երկրին ժառանգութիւն Յետուա, ի սկսմանն կործանումն ամուր պարսպացն Երիֆովի՝ հաւատովք առանց մենքենաի իրիք, միայն փողոցն հնչմամբք, հաւատովքն Յետուա կործանի¹⁸ // (193բ), և փրկիլն Ռահաբա պողոնի վասն հաւատոց նորա յԱստուածն Իսրայէլի: Եւ զինչ ևս ասէ, կարացից ասել զմի ըստ միոջէան, զորս յականէ յանուանէ յիշատակէ յաղթաւոյս և պարտիչս թագաւորաց, և զործողս արդարութեան և յաւետիսն Աստուծոյ հասեալս, յաղթաւոյս գագանաց¹⁹, և շիջուցիչս հրոյ²⁰, և ի մահուանէ յարուցեալս հաւատովք և ոյք նախ և ոյք յետոյ հաւատովք գանապատս ողջունեցին, և ոյք սրախողխողն մեռան, և ոյք կրթութիւն մահու զկեանս արարին, և աստէն իսկ մեռան աշխարհի և աշխարհայնոցս, զի լաւագոյնն հասցեն յարութեան անգրաւականին, և կան տակաւին ևս // (194ա) ի նմին, զի ի հասարակսն զկատարած ատեւեացն ընկալցին: Զի՛նչ ևս յաւետարանեալսն ի Տեառնէ՛ ոք ասիցէ. «Որ հաւատա յիս, ասէ, զկեանսն յաւիտենից ժառանգեցէ, և որ ոչն հաւատա Որդոյ, և ոչ նա զՀայր ընդունի, և յիրաւի բարկութիւն Աստուծոյ մնա ի վերայ նորա» (Յովհ. Գ 36): Զայս հաւատ ուղիղ նախ Պետրոս ընկալաւ, և հիմն հաւատոյ և վէմ անդրդուելի ի Փրկչէն անուանեցաւ (տե՛ս Մտթ. ԺԶ 18) սրբոյ եկեղեցոյ, և ի հեթանոսաց հարիւրապետն (տե՛ս Մտթ. Ը 8-13), և Կուռնելիոս (տե՛ս Գործք Ժ 1) նկարա-

¹⁸ ձեռ. կուսանի

¹⁹ Նկատի ունի Դանիել մարգարեին. տե՛ս Դան. Զ:

²⁰ Նկատի ունի Դանիելի երեք բարեկամներին՝ Սեդրակին, Միսակին և Աբեթնագովին, որոնք անվնաս մնացին կրակի բորբոք հնոցում. տե՛ս Դան. Գ 19-97:

գիրք ազգաց հեթանոսաց դիւրահաւանութեան հաւատոյ, կինն մեղաւոր (տես Ղուկ. է 37-38) և նեղեալն քաննացի, որոց հաւատն գովեստ ի նշմարտէն ընկալան, գոսա և գոյն// (194բ) պիսիս սսէ առաքեալ հաւատացեալսն նովին հոգուով: «Եւ այլում աշողութիւնք գաւրութեանց» (Ա. Կորնթ. ԺԲ 10) պարգևատրութեան և պատուհասի աստուածապէս: «Այլում ընտրութիւնք հոգոց»՝ գիտել և նանաշելոյք են հոգիք աստուածընկալք, և ոյք մոլորութեան և ի շարէն շարժեալք: «Այլում ազգ լեզուաց խասել յամենայն լեզուս ազգաց, այլում թարգմանութիւնք լեզուաց», որ է հստակութիւն մտաց բանին, որ ի խասսն կայցեն ազգացն լեզուաց, և ազդումն տայ ուշիմ լսողաց բանին: «Եւ մի և նոյն Հոգիք» (Ա. Կորնթ. ԺԲ 11), որ գայտոսիկ, սսէ, յարինէ յեկեղեցոյ, և կացուցանէ յիրաքանչիւրումն կարգի, ի մարմնի // (195ա) եկեղեցոյ: Իսկ գայս աւանդ առաքելական, աւետարանան կենաց շարամանացելովք բոլոր իսկ Աստուածաշունչ Կտակարանաք սուրբ Լուսատրիչն Հայաստանեայցս Գրիգորիոս յետ յոքնակի շարշարանաց և նահատակութեան իւրոյ, և աստուածապահ գաւրութեամբն ելանելոյ նորա ի Խոր վիրապէն մահապարտացն տեղոյ աստուածասմանչ նշանաք, գոր ստուգագրութիւն Պատմութեանն ունի, որով դարձոյց նա ի շարաշար մոլորութենէ կոամոլութեան զհայաստանեայցս, և սկսաւ հոգեշահ վարդապետութեամբ իւրով ուսուցանել նոցա նախ զհաւատալն // (195բ) յԱստուած իսկապէս յԱրարիչն ամենայնի և ի համագաւրն Միածին Յիսուս Քրիստոս Որդի նորա, և ի Սուրբ Հոգին համապատիւ և ի նոյնագործ յերիս անձինս կատարեալ և համունակ Աստուածութիւն գոր և ի կարգ պատմաբանութեան աստուածախասն Մովսիսի և այլոց ևս հոգէկիր արանց գաւրինատր և զխրատական և զնախագիտական բանս խօսողացն շարադասէ ի հոգէգարդ վարդապետութեան իւրում, գոր և յԱւետարանն տէրունի յանուցանէ, և յերախտեացն Տեսնն մերոյ մեծագործութիւն, գոր արար աննառելի տնարէնութեամբ իւրով առ ազգս ամենայն, զանագան նշանիւք եւ իւրատուք և բարէգործու// (196ա) թեամբք, որ և զձեզ սսէ ի բովս իւրատու արկանելով, ծանոյց զինն միայն տէր և արարիչ՝ երախտատր և բարէգործ առ ապերախտ և կամագլոր բնութիւնս մարդկեղէն: Յորս և զխրատականն յարմարէ վարդապետութիւնս, և նորոգէ զառաքելասանդ քարոզութիւն սրբոյ առաքելոյն Թադէոսի առաքելաշնորհ բանիւքն իւրով ի լսելիս նորոյ ժողովրդեանն, մինչև յաստուածայինն յայտնութենէ կարգեցաւ նա որպէս քարոզ բանին նշմարտութեան, նմանապէս հովիւ և առաջնորդ ըստ առաքելական վիճակաւորութեան և ա// (196բ) անդապահ ձեռնադրութեան ի մեծ մայրաքաղաքն Կեսարիա կապաղակացոց, որ է Երկրորդ Հայք, յառաքելաշնորհ կաթողիկոսէն սրբոյն Անտոնոսէ՝ ունողէ զաթոռ սրբոյն Թեոփիլոսի՝ աշակերտի մեծին Թադէոսի: Եւ վասն այնորիկ առաքելական զաթոռակալութիւն հոյակապ քաղաքին վար-

կանիմք, թեպէս և այլ չորից անտարանչացն վարկանին զառաջնապէսն գահակալութիւն, այլ զի գիտեմք մեք ճշմարիտ գտնունականն պատուէր յետ յարութեանն մետասանիցն աւանդեալ աշակերտացն, եթէ՝ «Գնացէք աշակերտք// (197ա)տեցէք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէք յանուն Հար և Որդոյ և Հոգոյն Սրբոյ» (Մտք. ԻԸ 19), զորս և համբառնալն իւրում առ Հայր վերացուցեալ զձեռսն փրկագործ, զոր և ի Խաչին տարածեաց, զի առ ինքն հաւաքեալ միապետեցէ զագգս և զագիմս: Աւհնեաց զնոսա այնու ձեռամբն և բանինն ճշմարտութեան, որով սրբեաց զնոսա, և կացոյց կաթողիկոսս տիեզերաց, և հասարակաբար պատուէր ետ նոցա՝ մի՛ մեկնել յերուսաղէմէ, մինչև զգեցցին նոքա զգարութիւն Հոգոյն Սրբոյ, ըստ խոստմանն (հմմտ. Դուկ. ԻԳ 49): Եւ ամենակատարք և զարա// (197բ)տրք և իշխեցողք բոլորից ազգաց եղէցին, որպէս և կարգեցանն իսկ ոչ միայն յԱնտիոք, որպէս ասեն, անդ հաստատեալ զՄաթէոսին աթոռ, կամ յԱղէշսանդր Եգիպտոսի, ուր զՄարկոսին ասեն կալեալ վերատեսչութիւն, կամ զՀռոմայն, ուր և զԴուկասուն առանձնացուցանեն գահակալութիւն, կամ զԵփեսոսին ասիացոց, յորում և զՅովհաննէս ասեն յերկարածգեալ ի ձերութիւն գրեաց զԱւետարանն: Այլ ամենայն ուրեք ընկալան իւրաքանչիւր ոք ի մետասանիցն գահակալութիւնս աթոռոց, որպէս // (198 ա) և Յակոբոս յերուսաղէմ, նախ քան զգրութիւն Աւետարանին Մաթէի, զի յետ է (7)ամի վերանալոյ Փրկչին գրեաց զԱւետարանն յերուսաղէմ ի խնդրոյ հեբրաեցի հաւատացելոցն, այլ ոչ յԱնտիոք: Իսկ վէմն հաւատոյ Պետրոս նախ յԱնտիոք շինէ զեկեղեցին և անուանէ զհաւատացեալսն քրիստոնէայս առանց գրոյ քարոզելոյ զհանն կենաց մինչ ի Ժամանակն, յորում ելանէր նա ի Հռոմ սակս Սիմոնի մոգի, և յետոյ ուրեմն հրամաէ նա Մարկոսի աշակերտի իւրոյ՝ գրել զԱւետարանն յԱղէշսանդրիա զկնի Եթան (15) ամաց համբառնալոյ // (198բ) Փրկչին առ Հայր: Իսկ Դուկասուն հրամանաւ սրբոյն Պօղոսի, յետոյ ուրեմն գրեցաւ Աւետարանն յետ ԻԲ (22) ամի վերանալոյ կենարարին առ Հայր: Եւ ահա նախ քան զգրութիւն և զաւանդութիւն Աւետարանացս գահակալեցան առաքեալքն սուրբք ի ծագս տիեզերաց, շինեցին զեկեղեցիսն, կարգեցին եպիսկոպոսունս, քահանայս և պաշտանէայս և զամենայն ուխտի մանկունս՝ ի լրումն մարմնոյ եկեղեցոյ աւարտման ի գլուխն Քրիստոս: Եւ այսպէս սփռեցան ի ծագս տիեզերաց, որպէս Թոմաս ի Հնդիկս և այլք յայլ կողմանս աշխարհի: Իսկ աստուածասփանչն Պաղոս համաշունչ աշակերտաւ ի բաւանդակ// (199ա) կողմանս աշխարհի քարոզեաց զԱւետարանն և իշխանութիւն ունել կարգել գլխատրս յեկեղեցիսն յԱստուծոյ, որպէս և սուրբն Տիմոթէոս գլուխ և հրամանատար եղ յեփեսոս ի վերայ է (7) քաղաքաց եկեղեցեացն ասիացոց ի վիճակի անդ Յովհաննէս նախ քան զգրութիւն Աւետարանի նորա: Քանզի յետ Հ (70) ամի ասի գրել Աւետարանին Յոհաննէոս, զկնի ելանելոյ նորա ի Պատմոսական

բանտէն: Եւ զՏիտոս ի Կրիտէս եթող վերակացու և հրամանատար մեծն Պոդոս: Եւ երկոցունց աշակերտացն ետ պատուէր հրամանի՝ կացուցանել ըստ ֆաղաֆաց վերատեսուչս եպիսկոպոսաց եւ ֆահանաից // (199բ): Նմանապէս և սուրբն Թադէոս ի փրկչական հրամանէ, փութանակի յետ վերանալոյն իւրոյ առ Հայր, առաքեցաւ առ Աբգար արքայ Միջագետաց և Հայոց, որպէս և խնդրեաց նա նախընծա հաւատովն իւրով: Եւ եկեալ բժշկեաց զնա և զԱբդիա գլխաւոր տանն նորա ի պատագրոսն ախտէ, և ֆարոզս արարեալ զնոսա բանին ճշմարտութեան, ինքն ել ի կողմանս Հայոց՝ տարածանել զբանն կենաց, յորում և զկատարումն կենաց ընկաւ բազմամիկն, որ հաւատացելոցն և դստեր բազաւորին Սանատր// (200ա)կոյ: Սակայն նախ քան զկատարումն ձեռնադրեաց նա գլխաւորս եկեղեցեացն Միջագետաց և Գամրաց յաշակերտացն իւրոց, յորոց մի էր Թէոփիլոսն՝ կարգեալ ի նմանէ ի Գամրականն գաւառի ի Կեսարիա կապաղովկացոց, ուստի յետ ՄԿԶ (266) ամի ձեռնադրի սուրբ Լուսատրիչն Հայաստնէայցս Գրիգորիոս ի նմին ֆաղափ՝ իրաւամբք իբր ի սկզբնեղագոյն իշխեցոյէ այս կողմանց գահակալութեանց՝ ի սրբոյն Առնոյէ և ի Ժողովոց եպիսկոպոսաց ընտրելոց սահմանացն այնոցիկ: Եւ շեղև այս խնդիր թե՛ յԱնտիոք և կամ յԵփեսոս // (200բ), ի Հոռո կամ յԱղէֆսանդր պարտին ձեռնադրութիւն ընդունել, քանզի գլխաւորք ամենիքեան էին, որք ի Փրկչէն առաքեցան, և ոյք ի նոցունց ևս ձեռնադրեցան և առաջնորդք եկեղեցոյ կարգեցան: Եւ մեզ բազումք են վկայութիւնք այսպիսիք:

Սակայն բոլորն հարցով զմեծագար սֆանչելեացն Աստուծոյ, որք առ Հայաստանէայսս կատարեցան, և թե ո՛րպէս հնարեցաւ գտանել զմերն փրկութիւն երևելի նշանամբ ի ձեռն նահատակութեանս սրբոցն Հռէփսիմեանց և կենդանի վկային՝ սրբոյն Գրիգորի Պարթևականի, զի յաղագս գազանային խստութեան և անասնա// (201ա)բարոյ ցանկութեանն ի գազանի և անասնոյ կերպարանի գտանէր Տրդատիոս: Եւ այս կիրք, ոյք ընդ նովաւ զաւրագլովիք և զաւրականք մինչ զի և տեպեանն յայտնութեամբ ելանէր մեծ նահատակն ի հոր վիրապէն, իբրև մեռեալ ի գերեզմանէ, և ի մահուանէ ամպարշտութեան և մեղաց կենսացուցանէր զամէնեսեան բանին կենաց, մինչև յաստուածային յայտնութենէ հովի և առաջնորդ և լուսատրիչ պարգեւեցաւ նա, որպէս վարդապետութեանն բանի, սապէս և լուսատր մկրտութեամբ ի Հոգին Սուրբ, ընդ որում և զուղղափառ դաւանումն // (201բ) ի համաձայնութենէ սրբոց հարցն հաւաքելոց ի Նիկիայ Բիւթանացոց ՅՅԸ (318)-իցն, և ՃԾ (150)-ոցն ի Կոստանդնուպոլիս, և Մ (200)-ոցն յԵփեսոս՝ ի վանումն շար աղանդատրացն՝ Արիոսի եւ Մակեդոնի և Նեստորի, և այլոցն ևս

նմանաւէն ամպարշտացն: Ընդ յորս համիմաց դաւանմամբ²¹ միաբանեալ մերոցն առաջնորդաց սրբոց՝ Գրիգորի և Ներսիսի, և սրբոյն Սահակա և Մեսրոպայ²² ընդ հաւատոցն հանրականաց, և զկարգս սրբոյ եկեղեցոյ ընկալեալ, աւանդեցին Հայաստանեայցս եկեղեցեաց ընդ խորհրդական մկրտութեանն, և զայս ևս պաշտամանց կարգս և ձեռնադրութիւնս: Եւ այս ի ժամանակի, յոր// (202ա) ժամ յաստուածայինն տեսչութենէ շնորհեցաւ գիտ գրոց հայերէն բարբառոյ ի ձեռն սրբոյն Սահակայ և Մեսրոպայ յոհնակի ջանի և տփնութեամբ, աղաթիւք և քննութեամբ հոգեղէն Կտակարանաց: Եւ ընտրեցան աշակերտք առաքինիք ի մանկութենէ և տուան ի դպրոցս ուսման նորագիտ գրոյն՝ հրամանաւ Վոսմաշապիոյ՝ արքայի Հայոց և Մեծին Թեոդոսի՝ կայսեր Յունաց, զի զլեզուս ազգացն ուսեալ թարգմանութեան²³ պարապեցեն ի դիպող ժամու կատարման կրկնակի հասակի, զոր և արարին իսկ՝ զարդարեալքն աստուածեղէն ուսմամբ և առաքինութեամբ յաւուրս սուրբ և եզնող, և սուրբ վարդապետացն իւրեանց մեծին Սահա// (202բ) կայ և սրբոյն Մեսրոպայ, ոյք ընդ թարգմանութեան Աստուածաշունչ Կտակարանաց և զկարգս պաշտամանց եկեղեցոյ խորհրդաբար սահմանեցին զտուրնջեան և զգիշերոյ հայաբարբառ պաշտամամբ և ընթերցմամբ և սաղմոսացն նուագաւ՝ է՛ր զոր ինքեանք, ըստ տուեցելոյ նոցա ի վերուստ յԱստուծոյ շնորհագարդ իմաստութեան, և է՛ր զոր յայլոց ազգաց և հոգեկիր վարդապետաց գնախագոյն կարգեալսն սահմանս բերին սուրբ թարգմանքն, ուր և գտին և յաւելուած արարին բոլորալիւր կարգաց եկեղեցոյ: Եւ այնոքիկ, ոյք յառաջնոցն կարգեցան նախ քան զդիտապետութիւն սրբոյն Սահակայ, ի նմանէ և ի սրբոյն Մեսրոպայ շարակար// (203ա) գեցան ի զիրս ցուցականս, որ Մաշդոց վերագրի անուամբ, որ է սուրբն Մեսրոպ, ի հայի կայ Տարոնոյ: Եւ վասն այնր յորչորջի յանուն նորա մատենանն, զի ի նմանէ հաւաքեցաւ գիտ գանձարանիս այսմիկ պահեստ յաւերժական հաւատոց և կրանից և աստուածպարգեւ արհնութեանց, զոր և կարգեցին սա: Եւ սուրբն Սահակ յետ ճԺ (110) ամի սրբոյն Գրիգորի, քանզի նախ յունաց գրովն կատարէին զկարգ պաշտամանցն, յորմէ անշահ լսողացն լեալ, չկարէին յԱստուծոյ յարհնութեան «զամէնն» բարբառել, և որպէս ի նախտուր²⁴ շնորհ ի լեզուախաւութեան հպարտացեալ ոմանց ի կորնթացոցն յանդիմանին յառա// (203բ) քելոյ իրաւամբք, թե՛ «Դու բարիոք գոհանաս, բայց որ կացցէ ի տեղի

²¹ ձեռ. դաւանդաւանմամբ. ուղղման նշանով

²² ձեռ. Մեսրոբայ. ուղղված ի լուսանցս

²³ բառը ի լուսանցս

²⁴ Ձիք ՆԲՀ

տգիտին, գիտ՞րդ ասիցէ զամէնն» (Ա. Կորնթ. ԺԴ 16), նոյնպէս և աստ լինէր նախ քան զգիտ աստուածատուր գրոյն, որպէս և կայ ի պատմութեանցն արքոցն:

Իսկ յորմէ հետէ նիւթով հայադրոշմն գրովն յեղաշրջեցան մատեանմն հոգեպատումք ի հայկաբարբառ լեզու, շարակարգեցան և եկեղեցոյ արքոյ սահմանք կանոնականք սովին սիւղոբախիք ի նախասացելոցս արքոց, որք ըստ Մովսիսի այս նորոյ Իսրայէլի եղեն միջնորդք նմանապէս պահաւ և աղաւթիք այս նորոգատուր շնորհաց Աստուծոյ: Զի թեպէտ և յորովս աշխատեցան ըստ վարժից կրթութեան որպէս // (204ա) և Մովսէս, զի վարժեալ էր իմաստութեամբն եգիպտացոց, այլ կատարումն իրացն ի վերնագունէն եղև շնորհացն, որպէս անդ ի տախտակսն քարեա մատամբ Աստուծոյ ասի գծելն, աստ ի տախտակս արտի արքոյն Մեսրոբայ խնդրողի, այսինմն՝ ի միտսն տեսլեամբ երազոյ տպաւորեալ թաթս տեսանել աջոյ ձեռին՝ գծելով ի վերայ վիմի, որոյ եւ հանգամանքն տպաւորեալ եղև ի արտին գործարանի: Ըստ որում և զձեւ խորանին զնկարագիծն եկեղեցոյ նկարեաց Աստուած ի Սինեա ի միտսն Մովսիսի. «Արացես զամենայն, ասէ, ըստ որում ցուցաւ քեզ ի լերինն» (Ելք ԻԵ 39): Սայապէս եւ աստ արքոցս // (204բ) այսոցիկ. ոչ միայն զձև գծիցն և զյարմարումն սիւղոբայիցն, որովք և բանն կատարի, հաստատեաց Աստուած ի միտս սոցա, այլ և զխորհուրդս կարգաց եկեղեցոյ, գոր և կանոնեալ հաստատեցին: Ըստ որում և նա ընդ կազմուածոյ խորանին զկարգ պաշտանէիցն ղևտացոցն, զսոյն և սոցա հոգացեալ զկարգս յարինէն արքոյ եկեղեցոյ: Սկսեալ ի նախնական լուսաւոր կարգաց արքոյ նահատակին Գրիգորի՝ առաջնոյ լուսատուրութեան մերոյ պատեհառի. այն զի յետ հաւատոցն ընծաութեան և լուսաւոր մկրտութեանն շինեաց նա զեկեղեցիսն // (205ա) և ձեռնադրեաց առաքելաշնորհ ձրիմն եպիսկոպոսունս գլխաւորս ի կողմանս կողմանս Հայաստանեայցս գաւառաց՝ ձեռնադրել նոցա քահանայս և պաշտանեայս, արհնել եկեղեցիս: Եւ դարձեալ ևս, թէ յետոյ նկարիցի եկեղեցի, և կամ նոր դուռն դիցեն, զայն ևս արհնել, այլ և զնշխարս արքոց ի հանգիստ փոխելոյ գիրս նորս արհնել և զընթերցողս գրոց: Սոքա աւանդութիւնք են ի արքոյն Գրիգորէ:

Իսկ գոր այժմս ունի Հայաստանեայցս եկեղեցի՝ արհնել քահանայս և պաշտանեայս, արարեալ է նորին արքոյն Սահակա յառաջնում ամի // (205բ) իւրոյ քահանայութեան յառաջին ամսեանն ի Նաւասարդի, որ ար յիշատակ է գլխատման արքոյ Կարապետին Յովհաննո: Եւ իրաւամբք այս, զի նա որդի քահանայապետի, քահանա նմանապէս և ձեռնադրաւ Քրիստոսի, իսկ սա զարմ և զաւակ արքոց քահանայապետից և նմանարէն վիճակա-

պետ²⁵ հայրենական ժառանգութեանց, կազմիչ և ձեռնադրաւ մարմնոյն Քրիստոսի, որ է եկեղեցի: Իսկ զկարգս թաղման քահանայից և զաշխարհականաց ևս արարեալ է սորա ի Վաղարշապատ քաղաքի, ի վկայարանի սրբոցն Հռփսիսմեանց յետ ՃԺ (110) ամի սրբոյն // (206ա) Գրիգորի: Քանզի մինչեւ ցայն վայր հնովն վարէին կարգաւ և յունականն գրով, զոր նախակարգեալն էր սրբոյն Գրիգորի: Իսկ այժմ ըստ նորատուր շնորհացն Աստուծոյ յաւելուածս կարգաց և կրանից անեցականս ի նոյնս նմանարէնս կարգէ սուրբն Սահակ ի հրահանգս եկեղեցոյ. նախ զհարոզս գիշերաին պաշտամանն և զաղաւթսն ի գլուխս կանոնեալ սաղմոսացն և զշորեսին փոխս սաղմոսացն, զորս սկիզբն հաստատէ մաղթանաց համարձակութիւն առնուլ և բանալ զշրթունս:

// (372ա) ՅԱՂԱԳՍ ԽՈՐՀՐԴԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՅ ՈՐ ԶԿՆԻ ՊԵՆՏԵԿՈՍՏԷՆԻՆ ԿԱՏԱՐԷՆԻՆ, ԿԱՏԱՐԵՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅ Ի ԴԱԻԹԱ ՇԱՐԱԳՐԵԱԼ ԶԱԻԱՆԴՍ ԻՄԱՍՏԻՅՍ²⁶

Ի բազմաց զանազանից եւ զանխոյ մնալոյ իրաց խնորոյ, եւ թէ է՛ր եւ կամ ու՛մ զկնի Պենդակոստէին ի գլուխս պահոցն, յաւուր պահոցն ի կիրակէին զայս տանեմք նաւակատիս կաթողիկէ եկեղեցոյ, եւ թէ զի՛արդ ոչ այլ եկեղեցիք այլալեզու քրիստոնէից ի սմին աւուր կատարեն զսա, առաջին զայս լուամ ի կենդանի ձայնէ աւանդապահողաց զհին իմաստնոց բանս, եթէ ի հոգէկիր եւ յառաքելաշնորհ լուսատուրչէն Հայաստանեաց սրբոյն Գրիգորի կարգեալ է խորհրդաբար այս տան, զի զկնի լուսատուրչոյն զմեզ բանինն նշմարտութեամբ կենարար Աւետարանին, եւ կործանելոց բագինս դրաշտելոցն, եւ իսախանելոյ զտանս դիւանութեա, եւ ի սմին իսկ ժամանակ յամենայն տեղիս Հայաստան գաւառացն ի կողմանս լեռնայնոցս եւ դաշտայնոցս հաստատեաց զեկեղեցիս // (372բ) եւ կարգեաց տանս տէրունականս սկսեալ յաւետեացն Գաբրիէլի առ կոյսն Մարիամ, յորմէ ծնաւ Եմմանուէլն ըստ մարգարէութեան, Աստուածն Բան տնարինել մարմնով անհառաբար եւ գերահրաշ միաւորութեամբ զմերս ներգործել փրկութիւն, եւ շրջել ընդ մեզ տնարինաբար մարդասիրապէս զամենայն մերս կրելով յինքեան բաց ի մեղաց վասն բառնալոյ ի մէնջ զամենայն կիրս ախտից եւ զկրկնապատիկ հիւանդութիւնս մեր, նաեւ սիրով հզարագունիս ի կամատուն խոնարհեալ չար-

²⁵ Զի՛ք՝ նԲՀ

²⁶ Աղբյուր՝ Ա. = Վնակ. 21, քթ. 372ա-374բ, Բ = ՄՄ 2020, քթ. 294բ-301ա
Խորագիր՝ Բ Պատմառ նաւակատեաց եկեղեցոյ ի Տրէ ամիս. ի Դաւթայ

չարանս եւ ի փորձ մահու իջեալ ոչ ի նմին յամել ըստ մեզ, այլ ինքնիշխան արագութեամբն գյարութիւն մարմնոյ իւրոյ առնելով զմարգարէութեան կատարէ զկանխասացութիւն, զի «ոչ թողաւ ոգի նորա ի դժոխս, եւ ոչ մարմին նորա ետես զապականութիւն» (Գործք Բ 31):

Անդէն եւ անդ երեւեցուցեալ զինքն կանանցն իւղաբերից երանելեացն եւ մետասանիցն ընդբերոց, որոց յանդիման կացոյց ցուցեալ զինքն կենդանի յետ շարշարանաց իւրոց զատուրս Խ[հառասուն]ս: Եւ դէմ յանդիման արհնեալ գնոսա վերացաւ յերկինս, որոց սփոփանս փոխանակ իւր զաւետիս Հաւր ի բարձանց խոստացաւ առաւել նոցա, որոյ եկեալ ի լրման Պենդակոստէին զմայլեցոյց գնոսա ի յարբումն հրահոս բաժակին բաժանել ի լեզուս հրանիւթս, նստաւ ի վերայ իւրաբանչիւրոց նոցա, ուստի եւ բաշխումն շնորհաց զանազանից սկսեալ յերուսաղեմէ աւետարանան ծաւալեցաւ ընդ ծագս տիեզերաց, եւ յաւերժանա մինչեւ ի կատարած ամենայն յափտեանց: Եւ աստ իսկ կատարին փրկագործ տնարէնութիւն Յիսուսի տաւնք, որք ի խորհրդեամբ եւ պատեհաբար կատարին ի փառս Միածնին, զոր ըստ արիւնակի մեծին երուսաղեմի հաւատացելոց տիեզերաց տաւնեն եկեղեցիք: Արդ, ըստ որում յերուսաղեմ եւ ի մեծն Հռոմ եւ յամենայն կողմանս աւետարանն կենաց Քրիստոսի քարոզեցաւ, շինեցան եկեղեցիք եւ նմանապէս զտաւնն տէրունի կատարեն, վասն զի մի են ամենեւեան, ըստ այնմ եւ մեր Լուսաւորիչն սուրբ զկնի կատարելոյ զտէրունական տաւնս պարտ վարկաւ աստուածային հանճարովն կարգել զայս տաւն նաւակատեաց սուրբ եւ հանրական կաթողիկէ եկեղեցոյ: Եւ որ զայս խորհրդական մեզ աւանդեաց բան, այսու արիւնակաւ հաստատեաց զբանս իւր: Զի որպէս թագաւոր աշխարհակալ ի պատերազմ ելեալ ի դէմ հակառակամարտին, եւ վանէ զնա, եւ ընդ հաղթութեան յոլովէ եւ ինքեան զաւար, եւ զթշնամին ընդ բռամբ ածեալ, արգելէ ի բանդ, եւ իսողալիկ// (373ա) իւրոցն արասցէ զաւրականացն եւ զգերեալսն յիւրոցն անտի դարձուցանիցէ ի գերութենէ եւ զառեալ աւարն բաշխէ նոցա, եւ իւր իսկ ինքեան ի մարտն մտեալ վերս վասն սիրոյ նոցա առցէ:

Եւ մինչդեռ նա այսպիսի զարաւոր յաղթութեամբ, եւ զա պարապով յապարանս թագաւորութեան իւրոյ: Եւ որպէս արէն է թագաւորի, կազմեն սեղան թագաւորին սպասաւորն ամենաջան խորտկամն համեղագունիւր եւ անոյշահամ ծաղկահոտ գինեաւ, եւ զմայլեցուցանեն զնա եւ ուրախ առնեն, եւ զայսոսիկ կատարեալ լիով տանին եւ հանգուցանեն զնա ի գահոյս բազմականին իւրոյ, եւ ինքեանք պարապեցուցանեն զինքեանս յայնմանէ եւ արասցեն իւրեանց իւրախնանութիւնս: Ըստ այսմ արիւնակի եւ զերկնաւոր Թագաւորին մերմէ իմասցումք, յորժամ ընդ մեզ ըստ մարգարէութեան եղև, կազմեաց իւր զաւրս պատերազմողս ի մարդկանէ, զորս ընդ իւր առեալ չո-

գաւ կամաւոր շարշարանաւ իշխանին մահու, որով յաղթեալ ախոյանին, փաշալէրս տա փաշ գաւրականաց իւրոց՝ ասելով. «Ի հանդէս մարտիս մատերում, զի ես յաղթեցի յաղթողին ձերո» (հմմտ. Յովն. ԺԳ 33): Վասն այսորիկ եւ զայս պատուէր հրամանի ընկալեալ մտերիմ սպասաւորացն երկնաւոր Արքային ներքողեալ տաւնիմ գհանգամանս. գաւետարանութիւն ի վերուստ եւ զծննդեանն առ ի մէնջ աննառելի խոնարհութեամբ, եւ զհաւրեայ (զ[փառասն]արեայ) ընծառումն հայրենի, զմկրտութիւն ի Յորդանան եւ յովանականեմ մուտն յերուսաղէմ, ըստ մարգարէութեան, զկենարար շարշարանացն եւ զյարութիւն ի մեռելոց, զհամբարձմամբ նստելն ընդ աշմէ Հաւր, եւ զէջս ամենաստուրբ Հոգոյն ի դասս առաքելոցն:

Եւ զայսոսիկ բոլորապէս կատարելով զսպասաւորութիւնս մանգանց առագաստի Թագաւորին ընդհանրական կաթողիկէի սրբոյ, որ եւ մարմին իսկ է Բանին, զհետ այսորիկ կատարմանց յինքեանն պարապէ խրախութիւն, եւ տաւնէ գտան իւրոյ նորոգմանն եւ փրկութեան, յորում եւ ինքն տանար ասի լինել Բանին, եւ ընդ նմա իսկ բազմի ի խորհրդականն սեղան կենարարան կերակրիլ հացիւ, եւ զանմահացուցիչն եւ զմշտագուարնն ընթել բաժակ, որ է մարմին եւ արիւն կեցուցչին իւրոյ: Եւ զմայլեալ այսոքիմ իբրեւ յերկնախինն պարէ յառագաստն հրեշտակականն երկնայնոցն կց// (373բ)որդեալ երգատրութեան զմշտնջենաւորն երգել զփառաբանութիւն Հաւր, բարէգորով Թագաւորին եւ Միածնի նորա արքայապէս ազատողին զմեզ ի շարէն եւ կեանսպարգեւ Հոգոյն Սրբոյ:

Զայսոսիկ ընկալեալ մեր²⁷ գաւանդ հասանելի²⁸ վարկաւ ֆան զայլ ինչ իմացուածս, որ ոչ երեւի գրով եւ²⁹ կամ բանիւ դիպողապէս³⁰ ինչ աւանդել, եւ եթէ վասն է՛ր յայլ ազգս ոչ տաւնեն յոլով ֆոն³¹ առանձնական ֆաւանդ առ մեզ, եւ տաւն ֆան ըստգիտոմ վասն բաւական գոլոյն յուղչացն Հոգովն³² Աստուծոյ, զայս³³ եկեղեցոյ կանոնս ուղղել³⁴ որպէս եւ³⁵ այլ՝ զայլս, որք ոչ հակառակ ցուցանին առաքելական եւ աւետարանադիր արիւնացն եւ իրացն, եւ որ ինչ ի սրբոցն սիւնհոդոսացն սահմանեցան կանոնս այնք, որք

27 Բ > մեր

28 Բ հասանելի] հասանելի

29 Բ > եւ

30 Ա դիպող ապա] դիպողապէս

31 Բ > ֆոն

32 Բ ի Հոգոյն

33 Բ զայս որ

34 Ա > ուղղել

35 Ա > եւ

ըստ ժամանակին պիտոյիցն եւ հանդերձելոցն ի զգուշութիւն³⁶ հաւատոցն եւ կրանից յաւելան, եւ յաւետ եւս այսու վստահացան յաւելոյ զպիտանի կարգաց եւ կրանից ասանդս, վասն³⁷ զի ի տըւոյթենէ³⁸ Հոգոյն Սրբոյ յորվս ընկալան³⁹ հարձն մեր առաջին՝ աւժիտս: Որպէս զգրատրականն տառատպութիւնս ըստ Մովսիսի ի սրտի⁴⁰ գործարանի որպէս ի տախտակի տպատրեալ, զորս ձեռագրով մեզ փորագրեցին, եւ մեղանագիծ⁴¹ մատենի⁴² ասանդեցին համաֆատակեալ գտառսն սիղոբայիցն կցուածով, ըստ մերոյ լեզուիս թանձրութեան: Սայապէս եւ զայլսն իմասցում զհոգէշնորհս գիրս⁴³ կրանից ընդ որս եւ զայս վարեսցում պատեհաբար կարգել գտան կաթողիկէ եկեղեցոյ: Եւ եթէ ումե՛ք հաւոյ իցէ ասել յետոյ եղեալ զայս տան ի շինութիւն եկեղեցեացն Վաղարշապատ ֆաղաֆին վասն ներբողելոյ զայրն յԱնանիաէ⁴⁴ նաւակատեաց տան՝ այսմիկ ոչ հակառակիմք, սակայն զասանդութիւն կատարելագունին իմաստնոյ անտեղի ոչ վարկանիմք, վասն զկնի տէրունականացն տանից սահմանելոյ զսա⁴⁵: Եւ զի նաւակատիս անուանի զնորոգութիւն բնութեանս մերոյ, ակնարկէ եւ բաւանդակ իսկ զտիեզերաց տուն եւ տանար Աստուծոյ լինել եւ անուանիլ, յորժամ զհնոյթիւն ապականութեան ի բաց մերկացաք եւ նորով պատմունանա՛ւ Քրիստոսի, ըստ առաջելոյ զգեստատրեալ⁴⁶ յաւազանէն ելաք⁴⁷ նորոգապարգել շնորհի արժանատրեալք որդեգրութիւն⁴⁸ նորոգութեամբ հոգոյն կենաց, եւ ըստ այսմիկ նորոգման համաժողով ֆաւարանի զմեր⁴⁹ տանս կատարեմք նաւակատեաց:

Իսկ զի կաթողիկէ անուանեալ է, վասն զի որոց⁵⁰ ընդ ծագս տիեզերաց

³⁶ Ա ի գուշութիւն

³⁷ Բ առաքելադիր եւ անտարանական իրաց եւ որ ինչ ի սրբոց սինհոդոցացն սահմանեցան կանոնք այնք, որք ըստ ժամանակին պիտոյից եւ հանդերձելոցն ի զգուշութիւն հաւատոց եւ կրանից յաւելան եւ յաւետ եւս այսու վստահացան յաւելոյ զպիտանի կրանից եւ կարգաց ասանդս] առաքելական եւ անտարանադիր արիւնացն եւ իրացն...ավանդս, վասն

³⁸ Բ տույութենէ

³⁹ Ա ընգալան

⁴⁰ Բ սրտին

⁴¹ Բ մեղագիծ] մեղանագիծ

⁴² Ա մատենի

⁴³ Բ հոգէշնորհս գիրս

⁴⁴ Բ զԱնանիաէ զայնր] զայրն յԱնանիաէ

⁴⁵ Բ զնա] զսա

⁴⁶ Ա սգեստատրեալ

⁴⁷ Բ եղաք

⁴⁸ Բ որդեգրութեան արժանացալք

⁴⁹ Ա մեր

⁵⁰ Բ որոյ

լեզուք են ազգաց յինքն գումարեալ ընդգրկէ զհաւատոցն որդիս⁵¹, որով բազմաձին լինի եւ բերկրի // (374ա) ի վերա մանկանց⁵² հարազատաց⁵³:

Իսկ մերս առանձնացեալ տան է տեղի⁵⁴ մերոյս դաւանութեան եւ ազգի բաւական է լինել⁵⁵ խրախարան, եւ ամենաժողով բարեկենդանութեամբ խմբարան: Իդձք ապաշաւանաց եւ մեղուցելոց փաւարան ի սմա պանձալի, գերապատիւ եւ գլուխ կարգապետութեան ֆրիստոսանման ֆաւապետութիւն լուսաւոր եւ նագելի, եւ⁵⁶ Բանին սպասաւորութիւն սրբամաքուր եւ հանելի Աստուծոյ նուիրակատար ֆահանայութիւն, ընդ նոսին եւ կարգեցելոցն սպասաւորացն պայծառագարդ հայեցողութիւն, յաստուածայնոցն գերակատար մաքրութիւն եւ համանգամայն⁵⁷ իսկ խոնարհագոյն խմբիցն ակնկալութիւն, զի յաստուածայնոցն կարգաց ընկալցին զսուրբ կենացն կցորդութիւն⁵⁸: Ի սմին յայսմ ֆաւարանի աստիճանեալք են ամենեքեան յիւրաֆանչիւր կարգի արժանաւորութեան, եւ որպէս ի ներս ի⁵⁹ պարսպի յամուր դղելի ամրացեալք ընդ ամրաձածուկ աշովն⁶⁰ Միաձինն Աստուծոյ, ֆանգի նա շեղաշուք զարդու պննեալ զարդարեաց զսա, եւ պսակ յաղթանակի եղ ի գլուխ նորա⁶¹ զամենագաւր նշան խաչին⁶² իւրոյ:

Այլ եւ ինքն իսկ ինքեամբ լնու զամենայն, ֆանգի ի նա⁶³ ամենայն անդամ այսր մարմնոյ յաւդաւորի ամենայն տարաբերիւք եւ խաղալիւք⁶⁴ անէ⁶⁵ կրկնակի զարգացմամբ եւ կրկնակացն միւս կրկնակի⁶⁶ այնոցիկ, որ ըստ մասանց⁶⁷ հոգոյ առաքինութեան⁶⁸, եւ զգաական⁶⁹ երկոց⁷⁰ ջանասիրութեան,

51 Բ զորդիս հաւատոյ

52 Ա մանգանց

53 Բ > որով բազմաձին լինի ... հարազատաց

54 Բ տանատեղի] տան է տեղի

55 Բ շինելի] լինել

56 Բ > եւ

57 Բ համանգամայց

58 Բ կցորդութիւնս

59 Բ ի ներոյ] ի ներս ի

60 Բ աշով

61 Բ սորա

62 Բ հաչի

63 Բ նմա] նա

64 Բ տարաբերեալք եւ խաղալեալք

65 Ա անէ] ախէ

66 Բ եւս կրկնաւ] միւս կրկնակի

67 Ա մասամբ

68 Ա առաքինութեամբք

69 Ա սգաական

70 Ա երկոց

ոյ՛ տեսական՛ եւ իմաստասիրական՛⁷¹ անուանին: Եւ հետեւմուն՛ սոցա եւ համալծորդ՛⁷² գործոնեայ՛ են առափնութեան՛⁷³, եւ ի զանագան եղանակս բաժանեալ են սոքա ախորժակս, քանզի նուիրակատարք Աստուծոյ գոն՝ ոչ միայն յանձնական առափնութեանց, այլ եւ յարտափնոցն եւ շուրջ զինքեամբ եղելոց բարեաց: Յորոց⁷⁴ եւ հինն հանոյանայր ժողովուրդ՛⁷⁵ Աստուծոյ ընձաւս եւ պատարագաւ, որպէս եւ⁷⁶ այտոբիւք մարթոյզ եղիցոյք, ըստ կարի եւ արժանատւութեան աստուածայնոցն երախտեաց ընդ գովեստիցն դրուատեաց եւ զայլ եւս ընծայն յամենայնէ հատուցանել նոր ժողովուրդ ելով Աստուծոյ: Նոր արհնութիւն նորոգողին զմեզ վերածայնեսցոյք յերգս հոգեւորս ի նորում աստ ի⁷⁷ տանարի փառաց նորա, յորում հաւասար հրեշտակաց եւ որդիք Աստուծոյ եղաք, ըստ յարութեանն որդոց շինեալ եւ հաստատեալ եմք ի վերա առաքելաշէն⁷⁸ վիմին խոստովանութեան խարսխեալք եւ ամրացեալք⁷⁹ պատրաստութեամբ անտարանին խաղաղութեան⁸⁰, եւ աստէն իսկ ի սմին յայսմ քաւարանի ընկալաք զգրատրական Հոգւոյն, որպէս զի առ հաւատչեախս⁸¹ այսու⁸² յուսով հաստատագունի ակնկալցոյք հասանել յերկնաին եւ ի մշտնջենաւոր քաղաքակցութիւն յաւերժանուագ⁸³ // (374բ) փառատուրչացն Աստուծոյ ազատեալք յամենայն խունապիցն⁸⁴ շրջապատելոցն զմեաւք, եւ ազատագոչ ձայնին ընդ նոսին⁸⁵ հանցոյք զարհնութիւնս⁸⁶, զփառս, եւ զպատիւ, եւ զգովեստ⁸⁷ ամենակատար եւ համագոյ Երրորդութեան՝ Հաւր ամենակալի եւ Որդոյ նորա իսկակցի, եւ ամենասուրբ Հոգոյն փառակցի յափտեանս յափտենից եւ առ յապա յափտենին⁸⁸. ամէն:

71 Ա > եւ իմաստասիրական

72 Բ համալծորդ

73 Բ առափնութիւն

74 Բ յորոյ

75 Ա > ժողովուրդ

76 Բ որպէս զի] որպէս եւ

77 Բ > ի

78 Ա առաքելական

79 Բ > եւ ամրացեալք

80 Ա > անտարանին խաղաղութեան

81 Բ հաւատչեալք

82 Ա այսում

83 Բ յաւերժանուագ

84 Բ խունապից

85 Բ > ընդ նոսին

86 Բ > զարհնութիւնս

87 Բ զգովեստ եւ զպատիւ

88 Բ > եւ առ յապա յափտենին

// (400բ) ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՅԱԻԵՏԱՐԱՆԻ ԸՍՏ ՄԱՏԹԷՍՈՒ[Ի] Ի ՊԵՏՍ ԱՏԵՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԱԻԹԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ⁸⁹

«Զի որպէս փայլակն, որ ելանէ յարեւելից այնպէս եղիցի զալուստն Որդոյ մարդոյ» (Մաթ. ԻԳ 27): Մարգարէք եւ առաքեալք Հոգւովն Աստուծոյ խաւսեցան եւ գրեցին զագրումն հոգեշնորհ բանից ի շինութիւն եկեղեցոյ, իսկ վարդապետք եկեղեցոյ զնոցայն առեալ շարագրածս որոնմամբ ծասկեալ, ըստ մահուր կենդանեաց մանրամասնաբար վերաբերեալ կերակուր անբարեցին յորովայն մտաց մանկանց եկեղեցոյ՝ ոչ որպէս մտացածին ինչ բանիւ վտարանդեալք, այլ նմին իսկ Հոգւոյ բարբառեալք, եւ իբրեւ ի վերա հիման հաստատունոյ կազմեցին զշինուածս բանից նշմարտութեանն, ըստ Պաղոսի, զի ասէ. «Այլ զհիմնադիրն եւ այլ զշինաւոյն» (հմմտ. Ա Կորնթ. Գ 6-8), եւ որպէս զնիւթ ասոյ կամ մետաքսի ի զանազան գոյնս ներկանեն այնմիկ արուեստաւ, ըստ այսմ եւ վարդապետք ի զանազանս բաժանել յորակս զառակաւոր եւ խորհրդաբար եղեալսն բանս յառաքելոց եւ մարգարէից, այլ եւ զտէրունական Աւետարանին ծածկեալ եւ յայտնի իմաստութիւնն, որք նովին իսկ վարեցան Հոգւովն առ ի յայտնել ծածկութիւն տարակուսելեացն բանից, յորոց մի եւ այս համառուտ պատմութիւն տէրունեան Աւետարանին, զի ընդ առաջնոյ գալստեանն ի փրկութիւն մերձ դնէ եւ զերկրորդն ահաւոր նար // (401ա)[...]՝⁹⁰ պացմամբ ի վերա նորայ, ըստ արծուեաց զարքն հոռմաեցոց, կամ որպէս սրընթաց երիվարաց անսեխ⁹¹ ունելով զամբակսն, քանզի աստուածասաստ էր բարկութիւն:

Իսկ առ երկրորդն գալստեամբ զհրեշտակաց գնդից եւ զմարտիրոսաց դասուց եւ զսրբոցն ամենեցունց զուշակէ՛ արագութեամբ ի նորոգման անդ յապս պանալ ընդ յառաջ չարչարեցելոյն յաղագս մեր փառաւոր գալստեան, ըստ ասացելումն յառաքելոյ, թէ՛ «Ամբովք յափշտակիմք եւ ընդ նմա լինիմք միշտ» (Ա Թեսաղ. Գ 16): Իսկ ըստ այլոց վասն շնչոյ եւ մարմնոյ ասի: Եւ այսպէս ասեն, թէ որպէս արծուիք արագ եւ բարձրաթռիչք են, քան զայլս թռչունս, սոյնպէս եւ արդարոցն հոգիք քան զայլոցն հոգիս քան եւ առնուն զիրեանց լծակիցսն մարմինս: Եւ ըստ որում արծուիք նկատեն զտեղիս որոյ եւ կերակրոյ ի բարձանց, այսպէս եւ նոքա ախորժելով հասանեն առ դատաւորն՝ նստեալ յաթոռ արդարութեան իւրոյ: Եւ դարձեալ արծուոյ նմանութեամբ զալոս պատառեալ արդարոցն հասանեն դրախտն, ուր Ադամ զմահն ընկալաւ, որպէս զի զուարեացի անգրաւականն կենալ: Իսկ ըստ այլում տեսութեան, զտէրունեան մարմինն ինքն յայս ձեւացուցանէ վասն չարչարելի

⁸⁹ Աղբյուր՝ Վնտկ. 5, թթ. 400բ-407բ

⁹⁰ Խոնավոյթյան հետևանքով 4-5 բառ անընթեռնելի:

⁹¹ Զիք նի՛ձ

մահուանն յաղագս մեր: Եւ արծուիք են արդարք արագաթեւ առաքինութեամբ, ոյք կերակրին ըստ աւանդութեանն ի նմանէ, եւ մն// (401բ)ան վասն նորա ի կեանսն արդարութեան:

Յետ այնորիկ եւ ասէ զայլ դիպուածս եւ զպատահմունս ժամանակին վերջնոյ վաղվաղակի յետ նեղութեան աուրցն այնոցիկ, զոր նեղութիւն ասիցէ զՆեոխինն, զսուտ ֆրիստոսացն, քանզի մեծ իսկ է նեղութիւնն, յորժամ այնչափ խաբ/բայք ի վերա յառնիցեն, այլ ոչ երկարի ժամանակն: Զի թէ հրէական պատերազմն ոչ ընդերկարեաց, որչա՞փ եւս առաւել՝ այն պատերազմ, եւ յաւել «զվաղվաղակին» (Մտք. ԻԴ 29), զի միանգամայն իսկ լինի, մինչ սուտ մարգարէն եւ սուտ ֆրիստոսն տագնապիցեն փոյթ ընդ փոյթ, եւ ինքն եկեացէ: Եւ ոչ սակաւ ամբոյս ունիցի յայնժամ զտիեզերս, յետ որոյ եւ այս իսկ լինիցի, զի «արեգակն խաւարեացի եւ լուսին մի տայցէ զլոյս իւր» (Մտք. ԻԴ 29) ոչ [...] ելով, այլ յընթացս[...]ասեն եւ դադարեն յայնմանէ, զի խոնարհելովն իւրեանց զմեռն ծնանին եւ բարձրանալովն զամառն ոչ ապականի, այլ ի մեծէն յաղթահարի լուսոյ յայնմանէ, որ զընթացս դադարեցուցանէ ժամուց եւ ժամանակաց, զտուրնջեան եւ գիշերոյ, որպէս Եսայի ասէ. «Երկինք իբրեւ զմագաղաթ գալարեացին եւ եղիցին երկինք նոր եւ երկիր նոր» (Ես. ԼԴ 4): Զայս իսկ յայտնէ անպիտան լինել լուսաւորացն:

Դարձեալ արեգակն իմասցիս աստանա. այն, որ ի փայլակն առակեալ է ի տէրունական ձայնէն. «Տեսանէի, ասէ, իբրեւ զփայլակն անկեալ յերկնից» (Ղուկ. Ժ 18), եւ Դաւիթ եւ Սողոմոն արեգակն զնա անուանեն. «Արեգակն ի տուէ քեզ մի մեղիցէ» (Սղմ. ՃԻ 6), եւ թէ՛ «Խեթիս յիս հաւեց// (402ա)[աւ արեգակն «] (Երգ. Ա 5)[...]զի խորշակ[...]զմարդիկ առնէր[...]»⁹². առաքեալ ասէ՝ «կերպա[րա]նի նա ի հրըշտակ լուսոյ» (Բ կորնթ. ԺԱ 14), սակայն ի մեծին յայտնութեան խափանի ամենայն պատրանք խաբէութեան նորայ, այլ եւ զՆեոն ի դէպ է սովին մտամ անուանել վասն Աստուած զինքն ֆարոզելոյն, իսկ լուսին՝ զեկեղեցիսն հերձուածողաց եւ զհրէից, որք լուսաւորս զինքեանս կարծեն, այլ յԱստուծոյ ոչ լուսաւորին, գիշերոյ արդեւ արժանաւորեն սնոտի խորհրդով: «Եւ աստեղք, ասէ, անկցին յերկնից», քանի չեն նոքա պիտոյ, ուր գիշեր ոչ իցէ: Վասն որոյ թաքափին իբրեւ զտերեւ յորթոյ մինչեւ ժամանակն հասանիցէ, եւ դարձեալ զարդարի ըստ ժամանակի: Սոյնպէս եւ լուսաւորոյ յայլ իմն ազնութիւն փոփոխին:

Իսկ զառակաբար աստեղք մոլարք աշխարհիս, որպէս եւ գրեալ է ի Կաթողիկէսն, որոց աղջամղջին պահեալ կա խաւար (Բ Պետ. Բ 17): Զանկանելն նոցայ արտաքին խաւարն նշանակէ բանս «եւ զաւրութիւնք երկնից շարժեա-

⁹² Բացատրությունը համերաշխ է ս. Գրիգոր Նյուսացու՝ Երգի տվյալ տեղիի մեկնությանը. տե՛ս Երգ երգոց հանդերձ մեկնություններ նախնեաց, աշխտ. Մ. քհն. Արամեանի, Երևան, 1993, էջ 26:

ցին» (Մտք. ԻԳ 29): Եւ յիրաւի իսկ. յորժամ տեսցեն զայնքան փոփոխմունս, զի թէ յորժամ եղեն աստեղֆ զահի հարեալ զարմացան: Իսկ մինչ զամենայն նորոգեալ տեսանիցեն եւ զսուրբս պսակեալ եւ զճառասակիցսն ի տանջանս մատնեալ: Եւ զաշխարհս ամենայն կարգեալ առաջի ատենին, որք յԱդամայ մինչեւ ցնորայն զայուստն եղեն համարս տալ ըստ խորհրդոց բանից եւ ըստ զործոց: Զի՞արդ ոչ զարհուրին եւ շարժին, եւ զի սպասատուեցին նմայ հրաբերձ զարուփինն յառաջին խոնարհ գալստեանն: // (402բ) Իսկ յերկրորդումն սոսկալի գալստեան իրաւապէս եւ դողորդին⁹³: Դարձեալ որպէս զարք թագաւորի ընդ նմայ շարժին երթալ ի տեղի հանդիսի, սոյնպէս եւ նոքա ի հարկի կան հրամանաց երկնաւոր Արքայի՝ գալ ընդ նմայ յատեան դատաստանի, եւ շարժին պատուհաս ապստամբաց:

«Եւ ապա երեւեսցի նշան Որդոյ մարդոյ յերկինս» (Մտք. ԻԳ 30). այսինքն իսկն լուսոյ գերապայծառ քան զարեգակն, քանզի սա ծածկի եւ նա ծագէ, եւ եթէ ոչ այնպէս՝ ոչ կարէր քան զնայ պայծառ երեւել⁹⁴: Եւ վասն է՞ր արդեամբ այն նշան երեւի. զի առաւել պապանձեսցի լրբութիւն հրէիցն: Նաեւ իրատունս իսկ մեծ զիսչն ընդ ինքեան առեալ բերէ յատեան Քրիստոս, զի զա ոչ միայն այն զվերսն ցուցանել, այլ եւ զմահս նախատանաց, այլ եւ՝ «զնշան Որդոյ» [...] իմացիս զիմաստութիւն նորայ եւ զեղմարտութիւն, զի յայնժամ յայտնեսցի, որոց յիմարն կարծէին եւ որք սուտ զնա համարէին, ըստ այնմ, թէ՛ «Ճշմարտութիւն յերկրէ բուսաւ, արդարութիւն յերկնից երեւցաւ» (Սղմ. ԶԳ 12):

«Յայնժամ կոծեսցին ամենայն ազգք» (Մտք. ԻԳ 30), զի չիցեն ինչ պետք ամբաստանութեան, այլ յորժամ զիսչն տեսանիցեն՝ իրովին իսկ կոծեսցին, զի ի մահուանէն ոչ ինչ ազտեսցան, այլ ի իսչ հանին զնա, որում արժան էր երկիր պագանել: Տե՛ս՝ զիարդ նկարեաց զգալուստն ահագին, եւ որպէս փրկեաց զմիտս աշակերտացն: Եւ նախ զտրտմականսն դնէ, ապ// (403ա)ա՝ հեշտականսն, զի [...] ⁹⁵ տեսցէ եւ հանգ[...]տրտմականաց անտի որպէս եւ զչարչարանսն յիշեցոյց երբեմն եւ ապա զյարութիւն լուսաւոր կերպարանամբ առ ի շոսկալ սոցայ: Եւ չհամարեալ ամալք զիսչն (հմմտ. Եբր. ԺԲ 2), եւ փոխանակ նշանի գայցէ յայնժամ իսչն ընդ յառաջ նորայ: Իսկ միս ատետարանիչն զմարգարէականն փոփոխէ քան, եւ ասէ. «Հայեսցին, որ խոցեցինն» (Յովն. ԺԹ 37): Իսկ մարգարէն հարցումն եւ պատասխանի նկարայգրէ. «Զի՞ այդ վերք ի քո ձեռս: Զոր վիրատուեցայ ի տան սիրելոյն» (Զաբ. ԺԳ 6): Արդ, վասն այնորիկ կոծեսցին, զի գիտացեն ի նշանն անտի, թէ նա է: Եւ

⁹³ ձեռ. դողանորդին. ուղղված

⁹⁴ ձեռ. պայծառ լինել. ուղղված

⁹⁵ Խոնավոյյան հետևանքով 2-3 բառ անընթեռնելի:

զի զխաչէն յուշ արար. մերձակայ եւ զայս դնէ. «Տեսցեն զՌոդի մարդոյ եկեալ» ոչ ի վերա խաչի, այլ «ընդ ամպս երկնից»՝ ոչ անարգութեամբ եւ նուաստ կերպարանաւ, այլ՝ «գարութեամբ եւ փառամբ բազմամբ» (Մտթ. ԻԴ 30): Վասն որոյ մի՛ զխաչէ լուար՝ արտմականս ինչ կարծիցես, քանզի փառամբ հրաշալեամբ եւ գարութեամբ բերէ ընդ իւր, զի ինքնապարս⁹⁶ մեղքն լինիցին, եւ պարտաւորքն անձամբ անձանց տայցեն զվնիոն դատապարտութեան եւ որպէս քարի ոք կառափնատեալ զքարն եւ զհանդերձն թաթաւեալ յարեան ընդ իւր բերիցէ, այսպէս եւ նա զխաչն եւ զնշան շարշարանացն՝ ի մարմին իւր, զի մի՛ անողորմ եւ անիրաւ դատաստանն կարծիցի:

Իսկ վասն է՛ր ինքն ի վերայ ամբոց գայցէ. քանզի ամպով յամենայն ծանեալ գերեւումն Աստուծոյ որպէս ի Սինա, եւ ի Թափովր, եւ ի Համբարձմանն լերին, // (403բ) գորմէ հրեշտակք ասացին՝ սոյնպէս եկեսցէ որպէս ի վեր երթեալ զսա տեսէք (տե՛ս Գործք Ա. 11), այլ եւ կարի եւս ահագին, զի առաքեսցէ զհրեշտակս իւր փողով մեծաւ, եւ ժողովեսցեն զընտրեալս նորայ: Եւ վասն է՛ր հրեշտակամբ կոչէ զնոսայ մինչ այնպէս յայտնի գայցէ առապատիւ⁹⁷ ընտրութեան նոցայ, զի որոշիցեն զնոսայ ի շարացն միջոյ, եւ յափշտակիցեն ընդ յառաջ Տեառն, ըստ ձայնին Պատրոսի (տե՛ս Ա. Թեսաղ. Դ 16): Եւ այս ամենայն յանկարծակի յական թաթափել լինիցի, եւ ոչ եթէ ինքն ի վեր անդ կայցէ եւ կոչիցէ փողագոչ ձայնիւ զ[ը]նտրեալսն, այլ այսր գայցէ փողովն հանդերձ առ ի յանդիման կացուցանել զգարմանս եղելոցն եւ յահ եւ ի դողումն մնացելոցն, յորմէ զմտաւ ած զմոլէկանացն տանջանսն [...] ⁹⁸ զհատումն զվնիոն [ա]հագնութեան էտես [...], քանզի այսոքիկ առնեն նոցա կոծել առ իրեարս, որպէս վերագոյն ասաց վասն քակման տանարի (տե՛ս Մտթ. ԻԶ 61), թէ՛ «Ոչ եւս տեսանիցէք մինչեւ ասիցէք. Արհնեալ եկեալ յանուն Տեառն» (Ղուկ. ԺԳ 35): Նոյնպէս եւ աստ «զկոծեսցինն» իմացիս, զի անհնարին պատերազմացն հառեաց, եւ եցոյց այնու, եթէ ընդ աստէնն պատժոց, եւ անդ եւս տանջեսցին, քանզի ընդ կոծելն եւ յ[ը]նտրելոցն եւս զատցին եւ ի գեհենն երթիցեն: Այսու եւ զաշակերտան միսիթարէ, եթէ յորոց շարեաց ապրեցան, եւ որպիսի բարիս վաւելն: Իսկ փողն մեծաձայնութեան նշանակէ որպէս եւ ամենայն փառատրութեան, եւ յարիմակսն եւս, եւ առ իւրով զալստեամբն որպէս եւ յելսն եւ ի Թիսն // (404ա) [...] ⁹⁹ տարացոյցք զկնի [...], եւ բնաւ ոչ ի մերձակալս յաւելու առակ արիմակի « ի թզենոյ անտի ուսարոմ գառակն»

⁹⁶ Զիք ՆԲՀ

⁹⁷ Զիք ՆԲՀ

⁹⁸ 1-2 բառ անընթեռնելի

⁹⁹ 2-3 բառ անընթեռնելի

(Մտթ. ԻԴ 32), ֆանգի ասաց «յետ նեղութեան ատուցն այնոցիկ», եւ նոցա ի դէպ էր խնդրել, թէ յետ որչափ ժամանակի եւ գաւրն եւս նշտի¹⁰⁰ ցանկալին գիտել:

Վասն այնր եւ գառակ թզենոյն յաւելու առ ի ցուցանել, թէ ոչ բազում ինչ ժամանակ է ի միջի, այլ անդէն յետ նեղութեանն եւ գալուստն լինիցի, զոր ոչ միայն այնու առակաւ, այլ եւ, որ զկնի սորին են բանք, յայտնեն զհաստատութիւն իրացն, «զի յորժամ նորա ոստֆն կակղասցին եւ տերեւն ցց/իցի, գիտէք, թէ մերձ է ամառն» (Մտթ. ԻԴ 32): Եւ զի յոլով են ի ծառոց, որք նախ քան զթզենին սաղարթատրին, եւ նշանակիչք են ծառն այնոյ. վասն է՛ր գաս յաւելու. ո՛չ վարկպարագի ինչ, ֆանգի ի լուծանել նախաստեղծին զպատուիրանն առաջին, թզենոյն տերեւով ասէ ծածկել զմերկութիւն, յորում զնովաւ թիրապատեցաւ¹⁰¹ ւաճն, վասն որոյ խորհրդաբար ցամաքեցոյց զնա Յիսուս: Եւ ասաց, թէ՛ «Մի՛ եւս յախտեան ի ֆեզ պտուղ եցիցի» (Մտթ. ԻԱ 19), այսինքն՝ ըստ առաջին յանցանացն պտղածնութեան, որով մահացաւ մարդկութիւնս, որով հարկատրիմ, ասէ, եւ նաշակել զլեղի դառնութեան: Իսկ այժմ այսու առակաւ, զի ասէ. «Յորժամ տեսանիցէք զթզենին սաղարթատրեալ». այսինքն՝ ի ժամանակի Նեոիւնն ընծիւղեալ զշարութեան կիրս մարդկանն եւ ի կոամոլութիւն եւս թաւալեալս պատրողական նշանաւ, որպէս եւ անդ // (404բ) պատեհառաւ աստուածայնոյն «զիտասջիք, եթէ մերձ է ամառն», այսինքն՝ գալուստն իմ: Նոյնպէս եւ դոմ յորժամ տեսանիցէք զայս ամենայն նշանակա նեղութեանց, զիտասջիք, թէ մերձ է ի դուրս հասեալ է ամառն հոգեւոր շերմին եւ հեշտալի սիրելեացդ իմոց, յաստի ձմերոցաց, յորում նմին հակառակն դիպի մեղատրաց, ձմեռն դառնաշունչ յամարանի, որպէս եւ յաջորդաւն յայտնէ, թէ մինչդեռ ի բարեկեցութեան իցեն, յանկարծակի հասանիցէ ի վերա արն այն, եւ առակաւ թզենոյն հավատարիմ, եթէ արդարեւ ի գլուխ ելանելոց են իբն, զի որպէս այսմ հարկ է լինել, նոյնպէս՝ եւ նմայ, եւ որպէս զհատն ցորենոյ առակ արկանէ յարութեան (տե՛ս Յովն. ԺԲ 24): Նմանապէս եւ Պաղոս. «Դու զոր սերմանես, ասէ, ոչ կենդանանա, թէ ոչ մեռանիցի» (Ա. Կորնթ. ԺԵ 36), նոյնպէս եւ [...] ¹⁰² զի որպէս թզենի ձ[-մեռն] գարութեամբ ունի յինքեան զծաղիկն, նոյնպէս եւ առաքինութեամբ ծաղկեալն յաստիս յուսովն ունի զպսակացն ծաղիկս, եւ իբրեւ ընդ հաւելի հայի ի խոստացեալն, իսկ ի գալստեանն յայտնապէս հասանէ պսակին ի դադարման աշխարհական խոովութեանցն յախտենական խաղաղու-

¹⁰⁰ ձեռ. նժդիւ

¹⁰¹ Զիք նԲՀ

¹⁰² 1 բառ անընթեռնելի

թեամբն յաւետ քան զարինակ թզենոյն փթթեսցին եւ ծաղկեսցին իբրև զարմաւենիս պտղալից ի տան Աստուծոյ (հմմտ. Սղմ. ՂԱ. 13):

«Եւ ոչ անցցէ ազգս այս մինչև այս ամենայն եղիցի» (Մտթ. ԻԳ 34-35). Ո՞ր ամենայն. Երուսաղէմի վիշտքն, պատերազմունքն, սովն եւ սասանութիւնքն, սուտ ֆրիստոսին եւ մարգարէիցն նորայ խաբէութիւնքն եւ ընդ բնաստարածանիլ Աւետարանին, եւ այլն ամեն// (405ա)այն, զոր ասաց Տէր. յառաջ քան զգալուստն նորա լինել [...]ազգ ոչ զոր ի ժամանակին լինել ասաց, այլ զհաւատացելոց եւ զֆրիստոսակրանից. քանզի գիտէ ազգ ոչ միայն ի ժամանակէ, այլ եւ ի կրանից եւ յառաքինութեանց դրոշմել, ըստ այնմ, թէ՛ «Այս ազգ է, որ խնդրէ զՏէր» (Սղմ. ԻԳ 6): Եւ նախ թուէ զառաջին վիշտսն հրէից, զսուր, զսով եւ զգերութիւն, բայց առաւել գլետին ժամանակին կիրսն շարութեան ասէ, եւ հաւանեալքն նմայ յանհնարին տանջանսն մատնին: Եւ մինչ այս ամենայն ի գլուխ ելանիցեն, կա եւ մնա ազգ հաւատացելոց, բայց միայն Երուսաղէմ կորնչի զայնու ժամանակաւ, եւ հրեայքն սպառիցին: Իսկ հաւատացելոցն շիւնի ինչ գամագիտ. ո՛չ սով եւ ո՛չ սուր, ո՛չ պատերազմաց վնարմունք, ո՛չ սուտ ֆրիստոսն եւ ո՛չ մարգարէքն նորին: Վասն որոյ ոչ անցցէ ազգս այս հաւատացելոց, եթէ ոչ եկեսցէ ակտիսն խոստացեալ: Իսկ հաւանեալքն որոյն կորստեան զանհրաժեշտն ընկալցին տանջանս:

Եւ զի հաւանեսցին այսմիկ նշմարտաբանութեան, ի վերա ածէ եւ ասէ, թէ՛ «Երկինք եւ երկիր անցցեն, եւ բանք իմ մի՛ անցցեն» (Մտթ. ԻԳ 35), որպէս զի ասիցէ, թէ հաստելոցդ եւ անշարժիցդ դիրին է եղծանել, քան իմոց բանիցս յերկիր անկանել, քանզի ոչ երկինք հաստատեն զբանն, այլ բանն Հար զոսցոցիչ է նորայ, զի վասն կատարածին խաւսեցաւ, որում չհաւատալին բազումք, վասն այնորիկ զերկինս եւ զերկիր ի մեջ էբեր, եւ բազում իշխանութեամբ եցոյց զինքն Տէր ամենայնի: Զի որպէս ար// (405բ)արն յոչնչէ, յորժամ կամեցաւ, նոյն եւ փոփոխէ որպէս խորժէ, եւ բանն յարդարիչ եւ նորագործող, զի մշտնջենատու է, եւ ոչ նիւթեղեն կայ եւ մնա յաւիտեան, եւ թէ քննեսցես նշմարտութեամբ յանցելոց անտի հաւատասցես հանդերձելոցն, զի որ զոչէսն արար, ինքն էութիւն է մշտնջենատու, եւ զէացեալսն յինքննէ, դիրինս եւս փոփոխէ, ըստ ասացելոցս, իսկ առ ի միտս զեկեղեցի իսկ իմանամք հաստատեալ յերկրի բանին Աստուծոյ: Զի պատուականութեամբն համափատակի երկնի եւ երկրի, եւ խորհրդոյն զարութեամբ գերիվերոյ անցանէ նիւթական արարածոցս: Քանզի յանցանելն սոցայ խորհուրդն եկեղեցոյ կա եւ մնայ մշտնջենատու յանեղծանելի գլխոյն ոչ ի բաց բաժանել, ըստ եկեղեցեացն անդրանկաց երկնայնոցն էութեանց զ[արաց]եալք երկնայնոյն խորհրդով, զորոյ մասամբ ի յայտ արար զխորհուրդ հրաշատեսն Պաղոս,

և զբովանդակն ի հանդերձեալսն ասաց տեսանել (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԳ 12, Բ Կորնթ. Գ18, ԺԲ 2):

Եւ քանզի ցանկային երանելի աշակերտն Տեառն ուսանել զար կատարածին, զորմէ ստէպ հարցանէին: Եւ ոչ ինչ աւգուտ էր յայնմ գիտութենէ ումեմ, ած, փակեաց նա զխնդիրն եւ ասաց, թէ՛ «վասն ատուրն այնորիկ եւ ժամու ոչ ոմ գիտէ. ո՛չ հրեշտակք երկնից եւ ո՛չ Որդի, բայց միայն՝ Հայր» (Մտք. ԻԿ 36): Բազում ինչ ֆննութիւն յաղագս այս համառատ բանի հարկատու է իմանալ եւ ասել առ ի յայտնութիւն ճշմարտութեանն եւ ի լուծումն տարակուսանաց, զոր եւ աստուածախաւս վարդապետաց եկեղեցոյ եղեալ է պատշանաբար նախ զտարակոյսն եւ ապա՝ զլուծումն// (406ա) մեկնողապէս, վասն որոյ նախ հարցականս դիցի առաջի, եթէ վասն է՛ր զի արարիչ գոացութեանց էացելոց եւ ժամանակաց եւ յափտենից ասաց վասն ինքեան Որդի ոչ գիտել զարն կատարածի, եւ մի արդեմ այժմ ո՛չ գիտէ, բայց յետո՛յ ուսանիցի: Եւ զայն ե՛րբ. մի՛թէ ընդ մեզ. եւ զայս ո՛վ իշխեսցէ զմտաւ ածել, զի որ զՀայր նարտար գիտէ, որպէս եւ նա զՈրդի, զար կատարածին զիա՛րդ ոչ գիտիցէ: Եւ թէ՛ «Հոգին ֆննէ զխորս Աստուծոյ» (Ա. Կորնթ. Բ 10), իսկ նա եւ ո՛չ զժամանակ դատաստանին: Եւ թէ զխորհուրդս ամենեցուն գիտէ եւ զածուկսն հանաչէ, եւ որ քան զայն ազնուագոյն եւ հարկատու է ո՛չ գիտիցէ: Եւ թէ՛ «ամենայն ինչ նովաւ եղեալ» (Յովն. Ա 3) եւ յափտեանմ. եւ ժամանակք զիա՛րդ, զորս արարն, ոչ գիտիցէ, եւ որ ինչ նախ քան զլինելն յայտնիք են նմայ, զիա՛րդ զլեալսն յինքենէ անգիտանա. այսոքիկ առակի նմանեն: Որպէս թէ ոմ, որ ի ֆաղափ իցէ, զոր ինչ արտաբոյ պարսպին իցէ եւ զնոյն ինքն զպարիսպն անգիտանայ, կամ զաւարտ ատուրն գիտէ եւ զմուտ գիշերոյն՝ ոչ. զի հարկաւ կատարած միոյն սկիզբն է միւսոյն: Սակայն ֆաշայայտ լիցի ամենեցուն, զի ոչ վասն անգիտութեան եղեալ է զայս բան, այլ առ ի կարնել զանաւգուտ հարցուածս աշակերտացն, զի ասելովն, թէ հրեշտակք ոչ գիտեն, կասեցոյց զնոսա, զի մի՛ խնդրեսցեն, զոր նոքա ոչ գիտեն: Եւ ասելովն, թէ՛ «ոչ եւ Որդի», արգել զնոսայ, թե չե աւգուտ ուսանել, զնոյն եւ ի յարութեան անդադար մինչ ետես զնոսա ի ֆննութիւնս անկեալ, իբր սաստիւ ընբերանելով. «Ոչ է, ասէ, ձեզ գիտել զժամս եւ զժամանակս», զոր Հայր // (406բ) իշխանութեան, զի յոյժ պատուեր զնոսայ, յորոց ոչ ինչ թագուցանէր, վասն այսորիկ զայս Հար իւրում համարի, եւ ահագին զիրսն ցուցանէ, որով խաղաղէ զհարցուածս նոցայ, սակայն յոյժ իրաւ յայտնէ, եւ մերձ տանի առ գիտութիւն ատուրն, որպէս ի թզենոյն առակաւ եւ խաչին երեւմամբ եւ երկնայնոցն շարժմամբ, եւ վաղվաղակի յետ նեղութեան ցանելոյ եւ արինականն Նոեան ժամանակին եւ այլաւ տոյնպիսաւ տարաւ եւ դուրս հասոյց, եւ զի չէ բաց, եւ զայն աւ/տի վասն առնէ: Զի միշտ ակն նմա ունիցիմք որպէս եւ զարն

վախնանի իւրաքանչիւր ծածկեալ է, զի մի՛ վհատիցիմք ի կենաց սակաւութեամբն, կամ ծուլայցեմք երկարութեամբն, այլ «գաստութեամբ միշտ սպասիցեմք նմայ. այսու պատճառաւ անյայտ արար եւ զարն կատարածի եւ զյանկարծադէպն եւս ցուցանէ մինչ ասիցէ նեղութեան եւ ի շինութեան լինել, որպէս ասաց իսկ ինքն. «Յանկարծակի հասանիցէ իբրեւ գորոգայթ արն այն» (Ղուկ. ԻԲ 35), յորժամ ոչ իցէ խաղաղութիւն, բայց կարծիցի միայն բանդագուշեղոցն յարացեղոց յանպատեհ ցանկութիւն, իսկ ի սրբոցն ծածկելով անեցոյց զբաղձանս նոցայ:

Զի որպէս հարքն արդարք եւ մարգարէքն սուրբք ծարալի էին աւուրն փրկութեան, եւ առանց սահմանի իրիք միայն բաղձաին, զի յաւուրս նոցա գայցէ, գորմէ եւ Պաւղոս ասէ. «Աստուծոյ վասն մեր լաւագոյն համարեալ, զի մի՛ առանց մեր կատարեցիքն» (Եբր. ԺԱ 40), այսպէս եւ զաշակերտացն Տէր արգել զհարցուածս, զի ընդ հասարակսն եւ նոքայ գիտասցեն: Իսկ զի եւ վասն ինքեան անգիտելի ասաց, իբրու զայն՝ // (407ա) «երթայք յինէն, ոչ գիտեմ [...]¹⁰³» (Մտթ. ԻԵ 41) գիտէ, զի անարժանք են, ըստ այսմ եւ զայս ոչ գիտելս ծանիր, զի կամաւ անգիտանայ: Եւ զայս վասն տնաւէնութեանն իմասցոմք, քանզի գիտէր իբրեւ զԱստուած եւ անգիտանա իբրեւ զմարդ, որպէս եւ ի Ղազարու յարութեանն հարցանէր որպէս զմարդ եւ յարուցանէր որպէս զԱստուած, այլ եւ զայս զոչ գիտելս Որդոյ զոչ կամեալն իմասցոմք, որպէս երբեմն ամենակար զարութեան իւրոյ անկարելի ասաց նշանս ինչ առնել. ոչ կարաց, ասէ, անդ նշանս առնել եւ յաւել զպատճառն, թե՛ «վասն անհաւատութեան նոցայ» (Մտթ. ԺԳ 58): Եւ դարձեալ եւս, զի որպէս մերումս ամենայնի կցորդ եղել կրից մարմնովն երկեղի եւ տրտմութեան եւ այլոց եւս անանգոսնելեացն կրից, նոյնպէս եւ անգիտութեան, քանզի զլուխ է նա մեր, եւ մեք մարմինն նորայ, այսորիկ աղագաւ զմերն իւր համարի անգիտութիւն, եւ զի աշակերտքն եւ այլ եւս մերձաւորքն առժամայն եւ մարմնապէս ակն ունէին թագաւորել նմայ ի լրումն ակտեաց հրեշտակապետին, թե տացէ նմա Աստուած զԱթոռն Դաւթի հար իւրոյ (տե՛ս Ղուկ. Ա 32), որպէս եւ Ղուկաս ասէ, թէ՛ «նախ քան զմտանելն նորայ յԵրուսաղէմ ասաց առակ մի վասն մերձեանայն նորայ Երուսաղէմ, եւ կարծելոյ նոցայ, թե առժամայն յայտնելոց է արհաւիրքն նորայ» (Ղուկ. ԺԹ 11), որ եւ չէր իսկական տեղի, զի եկն էհասնա ի շափ ամաց թագաւորելոյն Դաւթի: Յամն երեսներորդերորդ, յորժամ եմուտ յԵրուսաղէմ ըստ մարգարէութեան Զաքարիայ, թե՛ «Ուրախ լեր, դուստար Սիովնի» (Զաք. Բ 10) վասն Որդոյ: Եւ որդիքն Զերեթեայ զգահերիցութիւնն խնդրէին (տե՛ս Մտթ. Ի 21), իբրեւ լուան ի նմանէ վասն տանարին, թե ոչ մնայցէ այդր քար ի քարի վերայ, եւ մինչ // (407բ) նստէր նա ի լերինն

¹⁰³ 1-2 բառ անընթեռնելի

Ձիթենեաց, հարցանելին զնա՝ ե՞րբ լինիցի այդ, եւ զի՞նչ նշան իցէ՞ քոյ գալստեանն: Եւ նորա ասացեալ մի ըստ միոջէ սկսեալ յաւերածոյն Երուսաղէմի մինչ ի կատարած աշխարհի, որ ինչ լինելոց էր, եդ առընթեր¹⁰⁴ եւ զգալուստն իւր, եւ զմիջոց ժամանակացն ոչ յայտնեաց:

Ընդէ՞ր. զի նոքա մինչ կենդանին էին, յուսաին վաւելել ի թագաւորութիւն նորայ, եթէ զայսման ամաց յոլովութիւն յայտնեալ էր, որ ի մեջ առաջին գալստեանն եւ երկրորդին յորժա՛ն վհատութիւնս ոչ անկանելին, եւ զի մի՛ նեղեսցի ի նոցանէ հարցմամբ, զոր ոչ կամեր յայտնել յիւրմէ, վերացոյց եւ առ Հայր փակեաց, ըստ բնաւորեալ սովորութեան մարդկան. զի յորժամ հարցանիցին յորդոց կամ ի սիրելեաց ինչ, զոր ոչ կամիցին յայտնել, զանգիտութիւն առաջի դնեն. ամին նմ[ան ասէ՞] Պատրոս. Ոչ եթէ անգիտանայր, զոր լուս զբանսն, այլ զի ոչ պատշաճ վարկաւ լսել զնա մարդկան, աննաւելի ասաց, եւ թէ չէ պարտ խասել մարդոյ, իսկ վասն Որդոյ գիտութեան այսպէս իմացում, եթէ ոչ միայն ինքն գիտէ զժամն որպէս զՀայր, այլ եւ որոցն կամեցաւ յայտնել մարգարէից եւ առաքելոց եւ հարց սրբոց որպէս Դանիէլի փոքրիկ եղջերն, որ ել ի գազանէ անտի, որ ե Նեոն, զորոյ եւ զթիւ թագաւորելոյ ժամանակին յայտնէ հրըշտակն. «Ի ժամանակ, ասէ, եւ ի ժամանակս, եւ ի կէս ժամանակի» (Դան. ԺԲ 7): Եւ ի լնու ժամանակացն մերձ դնէ առ նմին զնատելն հ[ի]ն]ատուրցն յարթոն, եւ գալն Որդոյ մարդոյ ընդ ամբն երկնից, եւ զբառնալն ամենայն իշխանութեանց եւ պետութեանց (տե՛ս Դան. է 9, 13-14) /// (շար. թափված):

// (54ա) ԴԱԻԹԻ ՔԱՀԱՆԱՅԻ Ի ԲԱՆՆ ՄԱՐԳԱՐԷԱԿԱՆ ՈՐ Ի ՄԱՂԱՔԻԱ, ԵԹԷ՝ «ՈՐԴԻ ՓԱՌԱԽՈՐ ԱՆՆԷ ԶՀԱՅՐ ԵՒ ԾԱՌԱՅ ԻՐ ԵՐԿՆԶԻ Ի ՏԵԱՌՆԷ ԻՐՄԷ»¹⁰⁵ (Ա. 6)

Ամենայն մարգարէն իբրեւ զպատգամաւորս յԱստուծոյ առաքեցան առ տունն Իսրայէլի զգուշացուցիչ եւ ամբաստանաւոր պատուիրանաւ, վասն որոյ եւ ի սկիզբն բանից ոմանց յայտակի վերագրեալ է՝ «պատգամ», ըստ այնմ՝ «Պատգամն Աստուծոյ, որ եղև ի վերայ Երեմիայի» (Երեմ. է 1), եւ «Պատգամք Ամովսայ, որ եղև յԱկկարիմ Թեկուայ» (Ամս. Ա. 1) եւ այլոց բանք վերագրեալ են, որպէս «բանն Աստուծոյ, որ եղև առ Եսայի որդի Ամովսայ», եւ «եղև բան Տեառն առ Միքիա Մանստացի», իսկ կիսոց՝ «առած», որպէս «Առած Նիմուէի եւ գիրք տեսլեան Նաւումա Եղկեսացոյ» (Նաւ. Ա. 1), եւ «տեսիլ» եւս, զոր ետես Եսայի (Ես. Ա. 1), եւ «տեսիլ Աբդիու» (Աբդ. Ա. 1), նաև

¹⁰⁴ ձեռ. առաջի ընթեր. ուղղված

¹⁰⁵ Աղբյուր՝ Վնտկ. 741, քք. 54ա-55բ

«բան» եւս // (54բ) եղեւ, ասէ. «Բան Տեառն առ Յովնան Ամաթեայ» (Յվն. Ա. 1, Գ 1): Իսկ յայսմ մարգարէի «առած», ըստ Նաոււմայ ի սկիզբն մարգարէութեանս արձանացեալ է: Բայց առած բանի Տեառն ոչ ի վերայ ազգի ուրոմ, այդ՝ ի վերայ Իսրայէլի, այնմիկ, որ յիւր յոբնակի երախտեացն Աստուծոյ, եւ յայտակի սքանչելի զաւրութեանցն, որով փրկեցան եւ անհամեմատ սիրոյն յուրաստ ի նմանէ եղեն եւ ասէին. «Ի՞ սիրեցիր զմեզ» (Մդ. Ա. 2), իսկ նա պատասխանէ զնախնական սիրելութիւնն. զի «Եսաւ եղբայր էր Յակովբայ, իսկ եւ զՅակովբ սիրեցի եւ զԵսաւ ատեցի» (Մդ. Ա. 2, Հոռմ. Թ 13), նախ քան զգործել բարի ինչ կամ չար, եւ որ այլն եւս, եւ յետոյ կործանիցի, ասէ, զսահմանս եղովմայեցոց, զի սահմանք անաւրէնութեան են, եւ Տէր միշտ պատերազմի ընդ նոսա» (Մդ. Ա. 4):

Իսկ եթէ այս առած ի վերայ եղովմայ է որդոցն Եսաւայ, զի՞արդ ասի զսա Իսրայէլի: Զայսոսիկ ի յաջորդէ աստի ուսանիմք, զի ի պատճառս սիրոյն Յակովբայ եւ զաւակի նորա, որոց ինքն Տէր եւ Հայր անուանեցաւ, ատեաց զԵսաւ ծննդովք իւրովք, եւ այժմ յանդիմանէ զԻսրայէլ ապերախտ յապստամբելն նորա ի նմանէ: Եւ այսպէս ասէ. «Որդի փառաւոր առնէ զհայր, եւ ծառայ երկնչի ի Տեառնէ իւրմէ», սկսաւ կարգել ատեան դատաստանի ի մէջ իւր եւ Իսրայէլի այսու, զի յայտնի սիրեաց զնա, եւ ի պատճառս նորա ատեաց զտունն Եսաւայ: Եւ թէպէտ մի երկանց ծնունդ էին նոքա, եւ գործն վկայէ ատելութեան. «Արարի եւ, ասէ, զլեւիմս նորա յապականութիւն» (Մդ. Ա. 3): Եւ յայսմ վայրի յայտ արար Մաղափիաս զգործ բանիցն Աբդիու, զի ասէ. «Կորուսից յեղովմայ զիմաստութիւն եւ յորդոցն Եսաւայ՝ զհաննար» (Աբդ. Ա. 8): Զի թէպէտ եւ հնարիցին ապրել ի պատճոց, ոչ կարացին, վասն զի ոտնհար էին նոքա Իսրայէլի ի գերութեան անդ, եւ խորհէին ժառանգել զսահմանս նորա: Վասն այնորիկ ասէ. Թէպէտ եւ շինեսցեն, եւ կործանեցից զնոսա յետ ելիցն ի Բաբելոննէ, եւ զի այս էին իրաւունք դատաստանին Աստուծոյ ընդ Իսրայէլի, յորժամ բարձրացոյց զնոսա ի խանարհութենէ անտի գերութեանն, որպէս եւ յեգիպտոսէն, եւ անուանեաց զնա որդի անդ ի խաւսսն Մովսիսի, եւ աստ ձայնի Մաղափիայ, յորմէ եւ պահանջէ զպատիւն հայրութեան եւ զերկիւղն տիրական իշխանութեան:

«Որդի փառաւոր առնէ զհայր, եւ ծառայ երկնչի ի Տեառնէ իւրմէ: Իսկ արդ, եթէ հայր եմ՝ ու՞ր են փառքն իմ, եթէ Տէր եմ, ու՞ր է պատիւն իմ, ասէ Տէր ամենակալ» (Ա. 6). Թէպէտ եւ նախ ի Բաբելոնացանէ զամբաստանութիւնն, զի վերակացում էին նորա, եւ նուիրիչք պատարագաց, սակայն անորոշաբար բամբասէ զբոլոր Իսրայէլ // (55ա) Աստուած այսմ մարգարէի, որպէս եւ Եսայեաւ. «Որդիս ծնայ եւ բարձրացոյցի, եւ նոքա զիս անարգեցին» (Ես. Ա. 2), եւ Ովսէի. «Տղայ էր Իսրայէլ, եւ սիրեցի զնա, եւ յեգիպտոսէ կոչեցի զորդիս նորա, իսկ նոքա զորթն փոխանակեցին կոռցն երնջոց, եւ Բահաղի-

մայց» (Ովս. ԺԱ. 1-2), Աստարտայ գարշելոյ (հմմտ. Գ Թագ. ԺԱ. 5) եւ չորեք-
դիմի պատկերին, եւ յոլովից եւս ուրուականաց, մինչ զի գարշանալ քան զհե-
թանոսս, եւ գարշեցուցանել զսոսկալի անունն Աստուծոյ ի մէջ հեթանոսաց,
յորմէ հարկանել իրաւացի էր զնոսս գաւազանաւ բարկութեան, զի զգաս-
տասցին, եւ ի միտ աոցեն զիրաւացի դատաստան ստուգմանն: Եւ վասն զի
միշտ ստունգանաւոք եւ ապերախտք էին աստուածագիծ կտակին եւ խրա-
տու մարգարէիցն՝ ոչ ապրէին ի ստուգագիր սպաննալեացն ասացելոյ, յա-
ղագս որոյ նշմարիտն Որդի գայ առնու մարմին ի նոցանէ, եւ զբանս մար-
գարէիցն նշմարուէ, եւ ասէր բերանով նոցա առ Հայր. Եկի եւ առնել զկամս
քո, Աստուած, փառատրեաց զՀայր եւ փառատրեցաւ անդէն ի նմանէ. փա-
ռատր արարի, ասէ, զանուն քո, եւ այժմ փառատրեաց զՀայր եւ փառատրե-
ցաւ անդէն ի նմանէ: Փառատր արարի, ասէ, զանուն քո, եւ այժմ փառատր-
եաւ զիս Հայր փառաւն սկզբնականաւ: «Եկն բարբառ յերկնից. Փառատր
արարի, եւ դարձեալ փառատր արարից» (Յովհ. ԺԲ 28): Եւ զի հանեցաւ Հայր
ի գործ փրկութեան Որդոյ, եւ փառատրեցաւ ի նմանէ, եւ փառատրեաց զնա
զանձն իւր: Վասն զի ամենայն գործք տնարէնութեանն Որդոյ փառատրու-
թիւնք են Հարն. Եթէ ոչ գործեմ զգործս առաքողին զիս Հար՝ մի՛ հաւատայ
ինձ, իսկ եթէ գործեմ զփրկութիւն եւ զնախախնամութիւն մարդկան, ըստ
Հար, հաւատասցիք վասն գործոցն (հմմտ. Յովհ. Ժ 38), եւ գործք նորա ար-
դարութիւն եւ նշմարտութիւն եւ փրկութիւն են, եւ ամենայն բարիք իմանալիք
ի նմա են որպէս ի Հար իւրում: Յաղագս որոյ նշմարիտն Որդի ամենայնիւ
փառատրէ զնա:

Եւ ծառայ երկնչի ի Տեառնէ իւրմէ. Ըստ բնութեան արարածք ամենայն
ծառայք են Աստուծոյ, զի ի սահման հրամանի նորա կապեալ կան երկիւղի,
իսկ ըստ մտերմութեան արդարք եւ ընտրեալք ի մարդկանէ, որպէս «ծառայ
իմ Մովսէս հեզ է քան զամենայն որդիս ազգի նորա» (Թիմ ԺԲ 3), եւ «գտի
զԴաւիթ ծառայ իմ» (Սղմ. ԶԸ 21): Եւ ըստ հարկի լինին եւ չար ծառայք, որպէս
Նաբոնոդոնոսոր, եւ այն, որ զտէրունիսն վատնէր եւ հանաւ ի խաւարն (տէ՛ս
Մտթ. ԻԵ 30): Իսկ որ վասն Որդոյ կայ անուն ծառայութեան ի Գիրս սուրբս,
այսոքիկ են «Յակովբ ծառայ իմ», եւ «Էտու // (55բ) զոգի իմ ի վերայ նորա»,
եւ «Ես ածեմ զծառայ իմ զձագումն» (Զամ. Գ 8): Եւ մտադիր ասէ. «Մառա-
յեաց բազմաց», եւ ինքն յաղագս իւր. «Ես եմ ի միջի ձերում իբրեւ զծառայ»
(Ղուկ. ԻԲ 27): Եւ առաքեալ ասէ. «Զկերպարանս ծառայի էառ» (Փիլիպ. Բ 7):
Եւ այսոքիկ մարդէղութեանն վերագրին որպէս եւ այլքն՝ խոնարհութեան նո-
րա վայելչականք յաղագս ուսուցանելոյ մեզ զհեզութեան եւ նուաստախո-
հութեան կրանս ի փառս Աստուծոյ, որ է արհնեալ յախտեանս:

HAKOB KEOSEAN

PAGES NOUVELLEMENT DECOUVERTES DE L'HERITAGE
LITTERAIRE DE DAVID KOBAYRETSI

Mots-clés : David Kobayrétsi, commentaires bibliques, cause, analyse, la patristique, confessionnel, la christologie, introduction à la Bible, histoire de l'Église, l'ecclésiologie, hiérarchie ecclésiastique, invention de l'alphabet, activités des traducteurs.

Cet article présente pour la première fois les œuvres inédites de David Kobayrétsi (XIIe-XIIIe siècles) : « Question des sages adressée au vieillard David sur le classement des ordres de l'Église et les traditions pieuses de nos ancêtres... », « Paroles de David sur les mystères de l'Église qui sont accomplis après la Pentecôte... », « Notes du *vardapet* David sur l'Évangile de Mathieu pour les besoins de la prêche » et « David le prêtre sur la parole prophétique de Malachie : “Un fils honore son père, et un serviteur son maître” (Malachie 1 :6) ». La première partie du premier traité commente le 1 Corinthiens 12 :28, tandis que sa deuxième partie donne un aperçu de l'histoire de l'ecclésiologie ainsi que de la formation en Arménie de la hiérarchie ecclésiastique. Le deuxième traité présente la fête dédiée aux églises de Vagharchapat comme une suite au mystère de la Pentecôte. Le troisième discours est le commentaire du Mathieu 24 : 27-36, fondé sur le commentaire de Jean Chrysostome sur l'Évangile selon Mathieu (Hom. 77-78). Le quatrième discours a un contenu christologique. Dans sa première partie, il est question de l'identité de la nature de Dieu le Père et celle de Dieu le Fils, ainsi que de la participation du Fils à la gloire du Père, alors que dans la seconde partie, c'est le personnage de serviteur du Christ qui est accentué, ce qui met l'accent sur sa nature humaine.

АКОП КЕСЕЯН

НОВОНАЙДЕННЫЕ СТРАНИЦЫ ЛИТЕРАТУРНОГО
НАСЛЕДИЯ ДАВИДА КОБАЙРЕЦИ

Ключевые слова: Давид Кобайреци, библейские комментарии, причина, анализ, патристика, конфессиональное, христологическое, введение в Библию, церковная история, экклесиология, церковные чины, изобретение письменности, деятельность переводчиков.

В данной статье впервые публикуются и анализируются четыре сочинения автора XII-XIII веков Давида Кобайреци: “Вопрос мудрецов к старцу

Давиду об устройении чинов церковных и о благочестивых преданиях наших первых предводителей о том, кто что учредил премудростью Духа и [кто] принес в Армению то, что сочинили другие”, “Изложенные Давидом предания мудрецов о таинстве Церкви, которое исполняли после Пятидесятницы [и] исполняют церкви Армянские”, “Заметки вардапета Давида о Евангелие от Матфея для нужд проповеди”, “Давид священник на слова пророческие Магакии: *Сын чтит отца и раб – господина своего (Малахия, 1:6)*”. Первая часть первого трактата толкует стих 1 Коринф. 12:28, во второй дается очерк истории евангельской проповеди и становления церковной иерархии и обрядов в Армении. Второй трактат представляет праздник обновления собора в Вагаршапате как продолжение таинства Пятидесятницы. Третья речь – это толкование стихов Матф. XXIV 27-36, основанное на комментариях Иоанна Златоуста к Евангелию от Матфея (речь 77-78). Четвертая речь имеет христологическое содержание. В первой части речи обсуждается тождество природ Бога-Отца и Бога-Сына, а также участие Сына в славе Отца, а во второй части – служение Христово, свидетельствующее о Его человеческой природе.